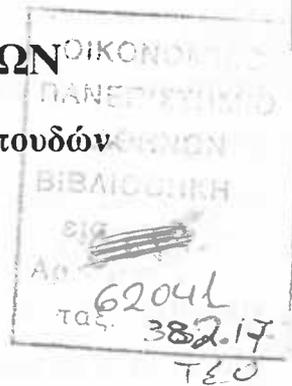
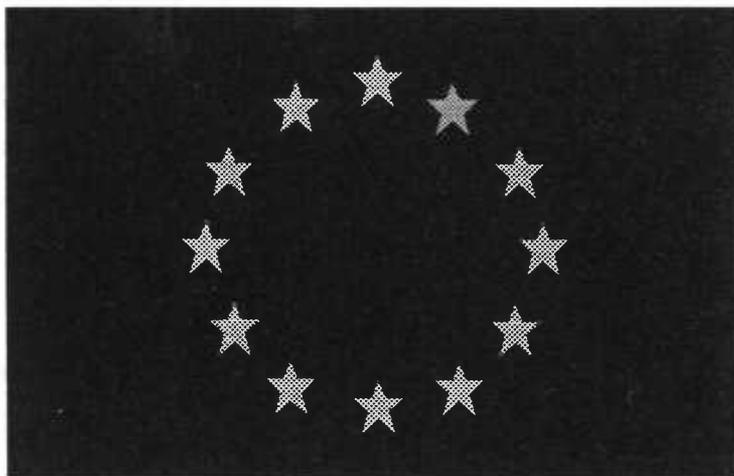

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα

**ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ
ΤΗ ΣΤΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΠΟΡΩΝ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

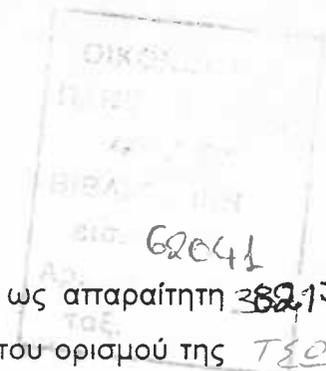
ΤΣΩΝΟΣ ΗΛΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1998

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία πραγματοποιείται σε πρώτο στάδιο ως απαραίτητη διασαφήνιση και εκβάθυνση μία παρουσίαση της ευρύτερης έννοιας του ορισμού της οικονομικής ενοποίησης καθώς και μια παρουσίαση των μορφών οικονομικής ενοποίησης.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η εξέλιξη του εμπορικού ισοζυγίου κατά την περίοδο 1981-1997 καθώς και οι παράγοντες ερμηνείας (α) Οφειλόμενοι στην ένταξη και β) Ανεξάρτητοι της ένταξης) των ριζικών μεταβολών που σημειώθηκαν στο εμπορικό ισοζύγιο την εξεταζόμενη περίοδο.

Επίσης παρουσιάζονται οι στατικές επιδράσεις των οικονομικών ενώσεων και στη συνέχεια αναλύονται οι μέθοδοι μέτρησης των στατικών επιδράσεων των οικονομικών ενώσεων με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους τόσο ex-ante, όσο και ex-post.

Τελικά πραγματοποιείται μια εξέταση των στατικών επιδράσεων της ένταξης στην ευημερία των Ελλήνων καταναλωτών την περίοδο 1981-1995 μέσω της χρήσης των μέσων ροπών για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) καθώς και της μεθόδου που ανέπτυξε ο Truman (Μέθοδος Μεριδίων της Δαπάνης στην Φαινομένη Κατανάλωση).

α. Ορισμός της οικονομικής ενοποίησης

Ο όρος οικονομική ενοποίηση (economic integration) έχει χρησιμοποιηθεί με διάφορες έννοιες και οι ορισμοί που έχουν, κατά καιρούς, δοθεί στον όρο αυτό διαφέρουν ανάμεσα στους διάφορους συγγραφείς. Ορισμένοι συγγραφείς ορίζουν την οικονομική ενοποίηση με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν οι διάφορες οικονομικές ενώσεις. Εναλλακτικά μπορούμε να πούμε ότι οι συγγραφείς αυτοί ορίζουν την οικονομική ενοποίηση με βάση τα μέσα οικονομικής πολιτικής που χρησιμοποιούνται για την πραγματοποίηση των στόχων της οικονομικής ενοποίησης. Ο B. Balassa π.χ. θεωρεί ότι ο όρος οικονομική ενοποίηση αποτελεί αφενός μια διαδικασία και αφετέρου μια κατάσταση πραγμάτων. Ως διαδικασία, ο όρος αυτός περιλαμβάνει όλα τα μέτρα που αποσκοπούν στην κατάργηση των διακρίσεων που

γίνονται μεταξύ των διάφορων οικονομικών μονάδων, με βάση τη χώρα στην οποία ανήκουν. Ως κατάσταση πραγμάτων εξάλλου, ο όρος αυτός περιγράφει μία κατάσταση όπου δεν υπάρχει διαφορετική μεταχείριση των οικονομικών μονάδων με βάση τη χώρα στην οποία ανήκουν. Ο J. Tinbergen ορίζει την οικονομική ενοποίηση ως τη δημιουργία της πλέον επιθυμητής διάρθρωσης της διεθνούς οικονομίας, που μπορεί να πραγματοποιηθεί αφενός με την κατάργηση των στοιχείων παρεμβατισμού, που παρεμποδίζουν την άριστη λειτουργία του οικονομικού συστήματος, και αφετέρου με την εισαγωγή αναγκαίων συντονιστικών μηχανισμών παρέμβασης.

Εξάλλου, άλλοι συγγραφείς ορίζουν τον όρο οικονομική ενοποίηση, με βάση ορισμένους στόχους που θεωρούν υποκειμενικά ότι πρέπει να αποτελούν τους σκοπούς της οικονομικής ενοποίησης. Ο P. Streeten λ.χ. θεωρεί ότι οικονομική ενοποίηση έχει πραγματοποιηθεί σε μια κοινωνία όταν τα μέλη της εξασφαλίζουν ίση μεταχείριση, έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και τον ίδιο βαθμό ελευθερίας στην πραγματοποίηση των σκοπών τους. Ο G. Myrdal επίσης ορίζει τον όρο οικονομική ενοποίηση με βάση τους επιδιωκόμενους στόχους και όχι τα μέσα οικονομικής πολιτικής. Ως βασικό στόχο της οικονομικής ενοποίησης όμως θεωρεί την πραγματοποίηση ίσων ευκαιριών για όλα τα άτομα. Έτσι θεωρεί ότι έχει πραγματοποιηθεί οικονομική ενοποίηση όταν τα άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές χώρες έχουν τις ίδιες ευκαιρίες.

β. Μορφές οικονομικής ενοποίησης

Η οικονομική ενοποίηση μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Βασικά διακρίνουμε πέντε μορφές οικονομικής ενοποίησης: **Τη ζώνη ελεύθερου εμπορίου** (Free trade area), **την τελωνειακή ένωση** (Customs union), **την κοινή αγορά** (Common market), **την οικονομική ένωση** (Economic union), και **την πλήρη οικονομική ενοποίηση** (Complete economic integration).

Η ζώνη ελεύθερου εμπορίου ορίζεται συνήθως ως η μορφή οικονομικής ενοποίησης, όπου οι χώρες μέλη καταργούν τους δασμούς μεταξύ τους, αλλά κάθε μια διατηρεί το εθνικό της δασμολόγιο στις εισαγωγές από τρίτες χώρες. **Η ζώνη του**

ελεύθερου εμπορίου ή ζώνη των ελεύθερων συναλλαγών μπορεί ν' αναφέρεται και σε ένα μόνο προϊόν ή κλάδο οπότε σ' αυτή την περίπτωση η ολοκλήρωση είναι **κλαδική**. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωση Άνθρακα και Χάλυβα (European Coal and Steel Association) που υπήρξε ο πρόδρομος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.

Η τελωνειακή ένωση ορίζεται συνήθως ως η μορφή οικονομικής ενοποίησης, όπου οι χώρες που μετέχουν όχι μόνο καταργούν τους δασμούς στο εμπόριο μεταξύ τους αλλά επιπλέον εφαρμόζουν κοινό δασμολόγιο στις εισαγωγές τους από τρίτες χώρες.

Η κοινή αγορά είναι η μορφή οικονομικής ενοποίησης, όπου οι χώρες μέλη καταργούν τους δασμούς στο εμπόριο μεταξύ τους, επιβάλλουν κοινούς δασμούς στο εμπόριο με τις τρίτες χώρες και επιπλέον απελευθερώνουν τη διακίνηση των παραγωγικών συντελεστών μεταξύ τους.

Οικονομική ένωση πραγματοποιείται όταν, εκτός από όσα χρειάζονται για τη δημιουργία της κοινής αγοράς, έχουμε επίσης εναρμόνιση της οικονομικής πολιτικής, της νομισματικής πολιτικής κ.α.

Πλήρη οικονομική ενοποίηση έχουμε όταν οι χώρες-μέλη προχωρούν πέρα από όσα έχουν κάνει για τη δημιουργία μιας οικονομικής ένωσης και προβαίνουν σε πλήρη ενοποίηση, και όχι απλώς εναρμόνιση της οικονομικής τους πολιτικής. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή, η οικονομική πολιτική ασκείται πλέον από κοινοτικά και όχι από εθνικά όργανα.

Η παραπάνω ταξινόμηση δεν ανταποκρίνεται κατ' ανάγκην στη μορφή που έχουν πάρει στην πράξη οι διάφορες ενώσεις. Αντίθετα, στη διεθνή πρακτική συναντά κανείς διάφορους ενδιάμεσους τύπους που περιλαμβάνουν στοιχεία από δύο ή περισσότερες κατηγορίες ενώσεων.

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1981-1997

α. Οι εξελίξεις στο εμπορικό ισοζύγιο τη δεκαετία του '80

Η πλήρης ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα άσκησε σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στο εμπορικό της ισοζύγιο. Για την εκτίμηση των ποσοτικών επιδράσεων της οικονομικής ενοποίησης στις ροές εμπορίου έχουν αναπτυχθεί πολλά υποδείγματα κανένα όμως από τα οποία δεν μπορεί να δώσει εντελώς ικανοποιητικά αποτελέσματα. Τεράστια δυσχέρεια στην περίπτωση της χώρας μας δημιουργείται από τη μακρά μεταβατική περίοδο στο πλαίσιο της Συμφωνίας Σύνδεσης πριν ενταχθεί τελικά ως πλήρες μέλος της Κοινότητας.

Σημαντικότερος παράγοντας ίσως, στην εικοσαετή περίοδο της Σύνδεσης, είναι οι σοβαρότατες διαρθρωτικές μεταβολές που σημειώθηκαν στο χώρο της παραγωγής και εξειδίκευσης της χώρας. Στην περίοδο αυτή η ελληνική οικονομία περνάει από την αγροτική προς την ημι-βιομηχανική οικονομία, και πολλές νέες δραστηριότητες σε όλους τους τομείς αναπτύσσονται, οι οποίες μεταβάλλουν αισθητά τις παραγωγικές δομές της χώρας. Οι μεταβολές αυτές δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια συμμετοχή στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, που αποτελεί έτσι προϊόν ενδογενών διαδικασιών ανεξάρτητων από τη Σύνδεση του 1961 με την ΕΟΚ.

Ακριβώς το γεγονός ότι στην περίοδο 1960-74 συντελούνται σοβαρές διαρθρωτικές μεταβολές στο οικονομικό σύστημα της χώρας, συντελεί ώστε να είναι εξαιρετικά δύσκολος ο **διαχωρισμός της επίδρασης της Σύνδεσης από την επίδραση των διαρθρωτικών αυτών μεταβολών στην παραγωγική εξειδίκευση.** Η αποκλειστική αναφορά στο στοιχείο της Σύνδεσης αποτελεί υπεραπλούστευση.

Με στόχο κάποια αξιόπιστη εκτίμηση των επιπτώσεων της πλήρους ένταξης της χώρας μας ως προς την εξέλιξη του εμπορικού ισοζυγίου της θα πρέπει να αναλυθούν τα κύρια διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του εμπορικού ισοζυγίου και να προσδιοριστούν:

(α) Ο βαθμός στον οποίο αυτά τα χαρακτηριστικά οφείλονται σε γνωστές διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας.

(β) Ο βαθμός στον οποίο οφείλονται στην εμπορική και στη γενικότερη οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε στη μεταπολεμική περίοδο.

και (γ) Ο βαθμός στον οποίο οφείλονται σε εξωγενείς για την ελληνική οικονομία παράγοντες.

Ας προχωρήσουμε σε αυτό το σημείο σε μια συνολική εκτίμηση της εξέλιξης των εμπορικών συναλλαγών (με αφετηρία) τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Μια πρώτη διαπίστωση από την ανάλυση των εξελίξεων στο εξωτερικό εμπόριο στην περίοδο 1981-85 σε σύγκριση με το 1976-80 είναι η αντιθετική συμπεριφορά των εισαγωγών και των εξαγωγών που αφορούν την ΕΟΚ σε σχέση με το "λοιπό κόσμο". Οι διαφορές στις επιδόσεις επηρεάζουν το μερίδιο των δύο στις εξωτερικές ανταλλαγές της χώρας. Έτσι η συμμετοχή της ΕΟΚ στις εξαγωγές παραμένει στάσιμη το 1981-86 σε σύγκριση με το 1976-80 (από 41,1% σε 40,9%) ενώ η αντίστροφη κίνηση χαρακτηρίζει τις εισαγωγές (από 43,1% σε 47,5%).

Η σταθερή συμμετοχή της ΕΟΚ στις εξαγωγές της περιόδου 1981-86 (σε μέσους όρους) χαρακτηρίζεται πάντως από έντονες διακυμάνσεις. Έτσι το 1981 σημειώνεται μια σημαντικότερη μείωση του μεριδίου της, ενώ το 1986 μια αντίστοιχα σημαντική αύξηση.

Στις εισαγωγές επίσης η ΕΟΚ αύξησε σταθερά το μερίδιο της στην αναφερόμενη περίοδο. Μετά από ένα ισχυρό άλμα το 1982 το μερίδιο αυτό σταθεροποιήθηκε γύρω στο 46,5% - 47% για να ανέβει στο 58,4% το 1986. Σε σχέση με τους ρυθμούς μεταβολής των συνολικών εξαγωγών και εισαγωγών είναι φανερό, ότι σε μέσους όρους της περιόδου 1981-86 οι πρώτες κινήθηκαν αυξητικά (+2,1%) ενώ οι δεύτερες πτωτικά (-1,0%). Ωστόσο τα μεγέθη που αφορούσαν την ΕΟΚ δεικνύουν μια επέκταση και των δύο σκελών του εμπορίου (+7,4% οι εξαγωγές και +6,1% οι εισαγωγές) που οδηγεί σε ενίσχυση της θέσης της στις ελληνικές ανταλλαγές σε σύγκριση με την προενταξιακή περίοδο.

Ωστόσο το 1986 η εικόνα αυτή σημείωσε ανατροπή έπειτα από τη θεαματική άνοδο των εξαγωγών προς την ΕΟΚ (37,8%) που υπεραντιστάθμισε την επίσης σημαντικότερη υψηλή άνοδο των αντίστοιχων εισαγωγών (19,2%). Τη μείωση του εμπορικού ελλείμματος το 1986 θα πρέπει να την συνδυάσουμε με την εφαρμογή του σταθεροποιητικού προγράμματος. Δυστυχώς όμως η "ανθηρή" αυτή εικόνα δεν διήρκεσε αφού το 1987 το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε με γοργούς ρυθμούς από το

1987 αντικατροπίζοντας την πολύ μεγάλη αύξηση του πλεονάσματος των αδήλων που σημειώθηκε μέχρι το 1988 και την εξαιρετικά επεκτατική μακροοικονομική πολιτική το 1989.

Χαρακτηριστική είναι η στασιμότητα των εξαγωγών αγαθών χωρίς καύσιμα, μετρούμενες σε SDRs κατά την διάρκεια της περιόδου 1981-1986 καθώς και η αύξηση των εξαγωγών χωρίς καύσιμα μετά την εφαρμογή του σταθεροποιητικού προγράμματος παρ' ότι σημειώθηκε **σημαντική μείωση των εξαγωγικών επιδοτήσεων από τις αρχές του 1987**. Η επισήμανση αυτή δεικνύει την αναμφισβήτητη επίδραση που ασκεί πάνω στην ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών η γενικότερη μακροοικονομική πολιτική, αφού η εφαρμογή του σταθεροποιητικού προγράμματος (από τον Οκτώβριο του 1985) σε συνδυασμό με την τότε σχετικά ευνοϊκή διεθνή συγκυρία υπερέκλυαν **τις δυσμενείς επιπτώσεις από τη σημαντική μείωση των εξαγωγικών επιδοτήσεων (από 1-1-1987)**.

Η εξέλιξη του εμπορικού ισοζυγίου κατά το 1988 υπήρξε εξαιρετικά ευνοϊκή, ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι σημειώθηκε σε ένα έτος κατά το οποίο ουσιαστικά ολοκληρώθηκε η απελευθέρωση των εμπορικών ανταλλαγών της χώρας μας με το εξωτερικό. Το ύψος των εξαγωγικών επιδοτήσεων που ήταν ακόμα σε ισχύ κατά την διάρκεια του 1988 ήταν χαμηλότερο από το ένα τρίτο του ύψους των επιδοτήσεων που ήταν σε ισχύ στο τέλος του 1986. Ο ρυθμιστικός φόρος στις εισαγωγές μειώθηκε σημαντικά στη διετία 1987-88. Τέλος καταργήθηκαν όλοι οι ποσοτικοί περιορισμοί που μέχρι το 1987 εφαρμόζονταν σε διάφορα προϊόντα.

Αντί της χειροτέρευσης του εμπορικού ισοζυγίου που αναμενόταν μετά την κατάργηση των πιο πάνω περιορισμών, **η εξέλιξη του ισοζυγίου κατά το 1988 ήταν αρκετά ευνοϊκή**.

Κύριος προσδιοριστικός παράγοντας αυτής της εξέλιξης ήταν το σταθεροποιητικό πρόγραμμα, το οποίο εφαρμόστηκε με αξιοσημείωτη συνέπεια κατά τη διετία 1986-1987 και με λιγότερη έμφαση κατά το 1988. Το πρόγραμμα αυτό αντιστάθμισε τις απώλειες ανταγωνιστικότητας που είχαν οι προηγουμένως προστατευόμενοι κλάδοι, και απέτρεψε κάποια σημαντική μείωση των εξαγωγών εξαιτίας της κατάργησης των εξαγωγικών επιδοτήσεων ή κάποια οδυνηρή αύξηση των εισαγωγών εξαιτίας της κατάργησης του ρυθμιστικού φόρου και άλλων περιορισμών. **Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα επέτρεψε τη μετάβαση από το**

καθεστώς της προστασίας στο καθεστώς των ελεύθερων εμπορικών συναλλαγών χωρίς σοβαρούς κλυδωνισμούς στο εμπορικό ισοζύγιο.

Δυστυχώς, από τις αρχές του 1988 άρχισε να χαλαρώνει βαθμιαία η πολιτική της σταθεροποίησης και να παραχωρεί τη θέση της σε μια πιο επεκτατική πολιτική η οποία κορυφώθηκε το 1989 λόγω της προεκλογικής περιόδου. Χαρακτηριστικά το εμπορικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από 14,9% το 1988 σε 17,6% το 1989.

Η διάρθρωση του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας κατά γεωγραφικές περιοχές, στην δεκαετία του '80, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον αφού σε αυτή την περίοδο σημειώνεται μια τεράστιας σημασίας "στροφή" στη γεωγραφική διάρθρωση του εξωτερικού μας εμπορίου, προς όφελος της ΕΟΚ και των χωρών του ΟΟΣΑ γενικότερα, και σε βάρος των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης και Μέσης Ανατολής - Βόρειας Αφρικής.

Χαρακτηριστικά το ποσοστό των εξαγωγών που απορροφήθηκε από τις χώρες του ΟΟΣΑ και τις χώρες μέλη της ΕΟΚ αυξήθηκε από 59,9% και 49% αντίστοιχα το 1979 σε 83,2% και 66,8% αντίστοιχα το 1987. Ανάλογη εξέλιξη παρουσίασε και η διάρθρωση των ελληνικών εισαγωγών κατά χώρα καταγωγής. Οι εισαγωγές από τις χώρες του ΟΟΣΑ και τις χώρες - μέλη της ΕΟΚ αυξήθηκαν από 61,2% και 46,5% αντίστοιχα το 1979 σε 77,1% και 62,8% αντίστοιχα το 1987.

Οι κυριότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στις προαναφερθείσες μεταβολές είναι:

(1) Η πλήρης ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και η συνεπαγόμενη εκτροπή του εμπορίου της με συγκεκριμένες χώρες εκτός ΕΟΚ και

(2) Η προσπάθεια για υποκατάσταση εισαγωγών σε ορισμένα είδη τα οποία μέχρι πρότινος αγόραζαν από την Ελλάδα συγκεκριμένες αραβικές χώρες όπως η Σαουδική Αραβία, η Αίγυπτος κ.α.

Η γεωγραφική συγκέντρωση των εξαγωγών της Ελλάδας εντάθηκε ακόμα περισσότερο στην δεκαετία του '80, αφού το ποσοστό των εξαγωγών που απορροφούν οι 10 πρώτοι πελάτες της αυξήθηκε από 63,7% το 1980 σε 74,9% το 1986.

β. Οι εξελίξεις στο εμπορικό ισοζύγιο κατά την περίοδο 1990-1997

Η απαρχή της δεκαετίας του 1990 συνδυάστηκε με ανησυχητικές διαπιστώσεις ως προς το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας.

Η πρώτη αναφέρεται στη συνεχιζόμενη μακροχρόνια τάση επιδείνωσης, με ιδιαίτερα ανησυχητικούς ρυθμούς του εμπορικού ελλείμματος, παρά το γεγονός ότι ο μέσος ρυθμός οικονομικής ανόδου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 ήταν σημαντικά χαμηλότερος από το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ (1,5% έναντι 2,9% του ΟΟΣΑ). Επομένως η σταθερή χειροτέρευση του εμπορικού ισοζυγίου στην απαρχή της δεκαετίας του 1990 δεν μπορεί να αποδοθεί σε κυκλικούς παράγοντες.

Οφειλόταν αποκλειστικά σε εσωτερικά αίτια. Τα μεγάλα δημόσια ελλείμματα, που διατήρησαν την καταναλωτική ζήτηση και τον πληθωρισμό σε υψηλά επίπεδα, η περιορισμένη διεύρυνση της παραγωγικής βάσης και γενικότερα η ανεπαρκής προσαρμογή της οικονομικής δομής της χώρας στις μεταβαλλόμενες εσωτερικές και διεθνείς οικονομικές συνθήκες και η διάβρωση της ανταγωνιστικότητας είναι οι βασικοί παράγοντες που εξηγούν τη μακροχρόνια τάση αύξησης του εμπορικού ελλείμματος κατά την διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Το πρόβλημα της υψηλής και αυξανόμενης ελλειμματικότητας του εμπορικού ισοζυγίου κατά την διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου αντανάκλούσε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις σοβαρές διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Οι επενδύσεις στους άμεσα παραγωγικούς τομείς της οικονομίας διατηρήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα επί μια πολύ μακρά περίοδο, ενώ η ποιοτική τους σύνθεση δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ικανοποιητική. Οι χαμηλές παραγωγικές επενδύσεις και η χαμηλή ποιοτική τους στάθμη εξηγούν γιατί, ακόμη και από τη δεκαετία του 1970, δεν είχαν προωθηθεί οι αναγκαίες προσαρμογές στην οικονομική δομή της χώρας. Η βιομηχανική δομή είχε διατηρηθεί περίπου αμετάβλητη, σε μια περίοδο κατά την οποία είχε συντελεστεί ουσιαστική πρόοδος στις άλλες Μεσογειακές χώρες της ΕΟΚ. Οι χαμηλές επενδύσεις συνεπάγονταν και χαμηλό ρυθμό τεχνολογικής προόδου, εφόσον **οι νέες επενδύσεις ενσωμάτωναν νέα τεχνολογία**. Το αποτέλεσμα ήταν η χαμηλή παραγωγικότητα, η διεύρυνση του τεχνολογικού χάσματος, ο χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης πολλών παραγωγικών μονάδων, όπως και η εμμονή σε πολλές περιπτώσεις στην παραγωγή προϊόντων που αντιμετώπιζαν φθίνουσα ζήτηση στο

εσωτερικό και οξύ ανταγωνισμό στο εξωτερικό, κυρίως από τις νεοαναπτυσσόμενες χώρες χαμηλού εργατικού κόστους. Εξάλλου, η εγχώρια παραγωγή πολλών προϊόντων σύγχρονης τεχνολογίας που συμμετείχαν σε αυξανόμενο ποσοστό στο καταναλωτικό πρότυπο ήταν ανεπαρκής ή και σε πολλές περιπτώσεις ανύπαρκτη, με συνέπεια η εγχώρια ζήτηση να ικανοποιείται και εξ αυτού του λόγου σε αυξανόμενο βαθμό από εισαγωγές.

Το μεγαλύτερο μέρος λοιπόν της ανόδου των εισαγωγών και της κάμψης των εξαγωγών στην απαρχή της δεκαετίας του 1990 θα πρέπει να αποδοθεί, εκτός από τις προσδοκίες για υποτίμηση της δραχμής, στις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Η συγκέντρωση της παραγωγής σε μικρό αριθμό παραδοσιακών προϊόντων είχε ως συνέπεια την αδυναμία της εγχώριας προσφοράς να ικανοποιήσει έστω και μέρος της διαρκώς αυξανόμενης εγχώριας ζήτησης προϊόντων σύγχρονης τεχνολογίας.

Το διαμορφωθέν υψηλό εμπορικό έλλειμμα κατά την διάρκεια της δεκαετίας που διανύουμε αντανakλά βασικούς παράγοντες που επηρεάζουν δυσμενώς τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, όπως είναι η ένταση παραγωγής σε κλάδους με χαμηλή προστιθέμενη αξία, το υψηλό ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν στις εξαγωγές παραδοσιακά προϊόντα η διεθνής ζήτηση των οποίων αυξάνεται με βραδύ ρυθμό, η ποιοτική ανεπάρκεια των εγχώριων αγαθών, η χαμηλή παραγωγικότητα στη μεταποίηση και η ελλιπής υποδομή. Οι παράγοντες αυτοί αντισταθμίζουν το σχετικά χαμηλό κόστος εργασίας στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να εντείνεται η διείσδυση των εισαγωγών και να αυξάνονται οι εξαγωγές με ρυθμό που υπολείπεται του ρυθμού ανόδου των εισαγωγών των εμπορικών μας εταίρων.

Η σημαντική αύξηση των εξαγωγών

προς τις "νέες" αγορές

(Βαλκανικές χώρες, χώρες πρώην ΕΣΣΔ, χώρες Μέσης Ανατολής) αποτέλεσε μια ευχάριστη εξέλιξη τεράστιας σημασίας.

Επίσης διαπιστώνουμε μία αρκετά ευχάριστη εξέλιξη όσον αφορά τη σύνθεση των ελληνικών εισαγωγών από τη σύγκριση των αναλυτικών στοιχείων του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '90 με το μέσο όρο των αντίστοιχων στοιχείων της δεκαετίας του 1980 ως προς τη σημαντική άνοδο των εισαγωγών των κεφαλαιακών αγαθών.

Αρνητική εξέλιξη από τα μέσα της δεκαετίας του '90 αποτέλεσε η άνοδος της αξίας των εισαγωγών βιομηχανικών ειδών κατανάλωσης. Το μεγαλύτερο μέρος της διεύρυνσης του ελλείμματος οφείλεται στην επίδραση της σχετικά ισχυρής κυκλικής επίδρασης της ελληνικής οικονομίας. Η επίδραση αυτή επιτείνεται από τις αδυναμίες της εγχώριας παραγωγής. Η ποσοτική και ποιοτική ανεπάρκεια της εγχώριας παραγωγής ιδιαίτερα σε προϊόντα μέσης και υψηλής τεχνολογίας, έχει ως συνέπεια η εισοδηματική ελαστικότητα των εισαγωγών να είναι σαφώς μεγαλύτερη από την αντίστοιχη ελαστικότητα των εξαγωγών.

Γ. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΡΙΖΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΠΟΥ ΣΗΜΕΙΩΘΗΚΑΝ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

α. Οφειλόμενοι στην ένταξη

Το πραγματικό κρίσιμο στοιχείο ως προς την τελική επίδραση της ολοκλήρωσης δεν είναι τόσο το "άνοιγμα" της οικονομίας στη διεθνή αγορά, όσο η διαφορά στην ένταση των εξαγωγικών και εισαγωγικών επιδόσεων της οικονομίας.

Η όξυνση της ανισοσκέλειας μεταξύ εισαγωγών και εξαγωγών ως αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης συνδέεται με δύο στρατηγικά θέματα λειτουργίας της οικονομίας:

Πρώτον, τη μεταφορά εθνικού εισοδήματος (πόρων) προς οικονομίες τρίτων χωρών, με την πραγματοποίηση υψηλότερων εισαγωγών σε σύγκριση με την περίοδο πριν την ολοκλήρωση, είτε με τη μορφή μεγαλύτερου όγκου εισαγωγών, είτε και με τη μορφή υψηλότερων τιμών κατά μονάδα εισαγόμενου προϊόντος.

Δεύτερον, την εκτόπιση των εθνικών παραγωγών από την εσωτερική αγορά ή από μέρη της διεθνούς αγοράς, με τη μορφή περιορισμού του αντίστοιχου μεριδίου αγοράς τους.

Οι τάσεις στο μέγεθος και στη διάρθρωση του εμπορικού ισοζυγίου στην περίοδο της ένταξης σε σύγκριση με προηγούμενες περιόδους δεικνύει την ύπαρξη σοβαρότατων μετατοπίσεων, ανακατατάξεων και επιβαρύνσεων για την οικονομία της χώρας.

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν, έχουν τόσο έντονο διαρθρωτικό χαρακτήρα ώστε δεν μπορούν να ερμηνευθούν με "συγκυριακά" στοιχεία. Ερμηνεύονται από τους κάτωθι παράγοντες που επηρέασαν το εμπορικό ισοζύγιο κατά ποικίλους τρόπους.

(1) Οι επιπτώσεις από την εναρμόνιση του δασμολογίου.

Η εναρμόνιση του ελληνικού δασμολογίου προς το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο της ΕΚ είχε σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή κατάργηση των δασμών της χώρας μας έναντι των εισαγωγών από την ΕΚ και την υιοθέτηση των δασμών του κοινού δασμολογίου στις εισαγωγές μας από τρίτες χώρες. Επειδή όμως οι δασμοί του κοινού δασμολογίου της ΕΚ ήσαν συνήθως χαμηλότεροι από τους δασμούς που ίσχυαν στην Ελλάδα, η υιοθέτηση των δασμών του κοινού δασμολογίου είχε σαν

αποτέλεσμα τη μείωση της προστασίας της εγχώριας παραγωγής, έναντι των εισαγωγών μας από τρίτες χώρες. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η αύξηση των εισαγωγών μας κυρίως από την ΕΚ αλλά και από τρίτες χώρες. Αντίθετα, η εναρμόνιση του δασμολογίου δεν επηρέασε σημαντικά τις εξαγωγές μας προς την ΕΚ γιατί οι ελληνικές εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων στις κοινοτικές αγορές είχαν απελευθερωθεί από τους δασμούς, από το 1968 και η απελευθέρωση αυτή είχε ασφαλώς ευνοϊκές επιπτώσεις στις εξαγωγές μας. Η πλήρης όμως εναρμόνιση του δασμολογίου μας προς το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο της ΕΚ είχε τελικά αρνητικές επιπτώσεις στο εμπορικό μας ισοζύγιο.

(2) Οι επιπτώσεις από την κατάργηση των άλλων μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος με τους δασμούς.

Αρνητικές επιπτώσεις στο εμπορικό ισοζύγιο είχε επίσης η κατάργηση των άλλων μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος με τους δασμούς. Τέτοια μέτρα ήταν:

(α) *Ποσοτικοί Περιορισμοί:*

Πριν την πλήρη ένταξη η χώρα μας χρησιμοποιούσε ποσοτικούς περιορισμούς σε πολλά προϊόντα προερχόμενα τόσο από την Κοινότητα όσο και από Τρίτες χώρες.

(β) *Χρηματικές Προκαταβολές:*

Αποτέλεσαν και αυτές με την σειρά τους ένα σημαντικό μέσο αποθάρρυνσης των εισαγωγών αφού οι εισαγωγείς πολλών προϊόντων ήταν υποχρεωμένοι να καταθέτουν στην Τράπεζα της Ελλάδας άτοκα σημαντικά χρηματικά ποσά προκειμένου να πραγματοποιήσουν τη συγκεκριμένη εισαγωγή.

(γ) *Περιορισμοί στη διενέργεια προθεσμιακού διακανονισμού:*

Αποτέλεσαν ένα σημαντικό μέσο προστασίας της εγχώριας παραγωγής και αποθάρρυνσης των εισαγωγών, αφού για πολλά προϊόντα δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί η επί πιστώσει πληρωμή αλλά μόνο τοις μετρητοίς και

(δ) *Περιορισμοί στη χρηματοδότηση του εισαγωγικού εμπορίου:*

Αυτοί οι περιορισμοί εξασφάλιζαν σημαντική προστασία στην εγχώρια παραγωγή.

(3) Η υιοθέτηση και εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του εσωτερικού επιπέδου των τιμών των αγροτικών προϊόντων στις κοινοτικές τιμές (εξαιτίας της υιοθέτησης των αντισταθμιστικών εισφορών) είχε άμεση επίπτωση στην ανταγωνιστικότητά τους. Η ΚΑΠ οδήγησε σε ενίσχυση του

ενδοκοινοτικού εμπορίου αγροτικών προϊόντων που ευνόησε πολλαπλάσια τις κοινοτικές εξαγωγές προς την Ελλάδα απ' ό,τι τις ελληνικές προς τις άλλες χώρες - μέλη. Οι κοινοτικές επιδοτήσεις προς την χώρα μας για αγροτικές εξαγωγές προς τρίτες χώρες ενίσχυσαν κατά κάποιο τρόπο τις εξαγωγές αυτές αλλά όχι σε έκταση που θα αντιστάθμιζε τις αρνητικές επιδράσεις. Η υιοθέτηση λοιπόν της ΚΑΠ επηρέασε αρνητικά το εμπορικό μας ισοζύγιο, και επηρέασε αρνητικά την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων τόσο στην εγχώρια αγορά όσο και στο εξωτερικό. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να αυξηθούν οι εισαγωγές και να περιοριστούν οι εξαγωγές μας και έτσι να χειροτερεύσει το εμπορικό μας ισοζύγιο.

(4) Η εναρμόνιση του συστήματος των έμμεσων φόρων με βάση το άρθρο 95 της Συνθήκης της Ρώμης.

Ιδιαίτερα σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στο εμπορικό μας ισοζύγιο από την πλευρά των εισαγωγών μας είχε επίσης η εναρμόνιση των έμμεσων φόρων στη χώρα μας σύμφωνα με το άρθρο 95 της Συνθήκης της Ρώμης που είχε σαν συνέπεια την κατάργηση της τεράστιας προστασίας που παρείχε το σύστημα αυτό στην εγχώρια παραγωγή. Η προστασία αυτή παρεχόταν μέσω του φορολογικού συστήματος της χώρας μας που είχε επιβάλλει ουσιαστικά ένα πρόσθετο δασμολόγιο για την προστασία της εγχώριας παραγωγής από τον συναγωνισμό των εισαγωγών.

(5) Η κατάργηση των εξαγωγικών επιδοτήσεων.

Σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στο εμπορικό ισοζύγιο από την πλευρά των εξαγωγών άσκησε και η κατάργηση των εξαγωγικών επιδοτήσεων που έδινε η χώρα μας με βάση σχετικές αποφάσεις της Νομισματικής Επιτροπής.

Οι επιδοτήσεις αυτές ήσαν πολύ μεγάλες και αποτέλεσαν ασφαλώς μια τεράστια ενίσχυση των εξαγωγών της χώρας μας.

β. Ανεξάρτητοι της ένταξης

Η διεύρυνση του εμπορικού ελλείμματος αντανάκλα τις επιδράσεις διαφόρων παραγόντων, οι οποίοι συνδέονται: **α) με την οικονομική συγκυρία και την ασκούμενη οικονομική πολιτική και β) με τις διαρθρωτικές αδυναμίες της εγχώριας παραγωγής.**

Το γεγονός ότι ο ρυθμός οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα ήταν **υψηλότερος** από το μέσο όρο των εταίρων μας στην ΕΕ επηρέασε **αρνητικά το εμπορικό ισοζύγιο**.

Εξάλλου, η συναλλαγματική πολιτική, που ασκήθηκε είχε ως βασικό στόχο την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού πέτυχε σε σημαντικό βαθμό το στόχο της, αλλά, εάν ληφθεί υπόψη ότι ο ρυθμός πληθωρισμού στην Ελλάδα εξακολούθησε να κινείται σε επίπεδα υψηλότερα από τα αντίστοιχα στην ΕΕ, η διατήρηση περίπου σταθερής της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής έναντι των κυριότερων νομισμάτων της ΕΕ οδήγησε αναπόφευκτα **σε μείωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών**.

Παράλληλα, η χαμηλή παραγωγικότητα και η ανεπαρκής παραγωγική βάση, οι οποίες χαρακτηρίζουν πολλούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, έχουν συντελέσει στη διαμόρφωση υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας για εισαγωγές, με αποτέλεσμα, όταν επιταχύνεται ο ρυθμός ανόδου της οικονομίας, **ο όγκος των εισαγωγών να αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς**.

Δυστυχώς η υπάρχουσα διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών αποτρέπει την επίτευξη μιας δυναμικής πορείας σχετικά με την προώθηση της ελληνικής παραγωγής στις ξένες αγορές.

Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε ότι τα κύρια αρνητικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των ελληνικών εξαγωγών είναι:

α) Ένας πολύ μικρός αριθμός παραγωγικών τομέων πραγματοποιεί τον κύριο όγκο των εξαγωγών. Αυτό υποδηλώνει μια βιομηχανική διάρθρωση, η οποία δεν είναι ικανοποιητικά αναπτυγμένη ή διαφοροποιημένη. Οι τομείς αυτοί είναι κυρίως εκείνοι οι παραδοσιακοί βιομηχανικοί κλάδοι, που προσέλκυσαν τον κύριο όγκο των εξαγωγικών επιδοτήσεων και της προστασίας από εισαγωγές.

β) Τα κύρια εξαγωγικά προϊόντα της Ελλάδας αντιμετωπίζουν γενικά ασθενείς συνθήκες ζήτησης στη διεθνή αγορά. Ελάχιστα προϊόντα με δυναμική ζήτηση διεθνώς παράγει και εξαγει η χώρα μας. Αυτή η διάρθρωση της ελληνικής παραγωγής και των εξαγωγών δεν επιτρέπει στη χώρα να επωφεληθεί από τις ευνοϊκές συνθήκες πωλήσεων και κερδών που επικρατούν στις σημερινές δυναμικές διεθνείς αγορές και

γ) Αυξήθηκε αντί να μειωθεί η συμμετοχή των κατεχοχών παραδοσιακών προϊόντων στο σύνολο των εξαγωγών, ιδίως μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ.

Τελικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι η μόνη αποτελεσματική μέθοδος για την εξασφάλιση της ισορροπίας του εμπορικού ισοζυγίου μακροχρόνια είναι, παράλληλα με την **εξάλειψη των εσωτερικών μακροοικονομικών ανισορροπιών, η βελτίωση της παραγωγικότητας, και η μείωση του κόστους παραγωγής, η διεύρυνση και η αναβάθμιση της οικονομικής βάσης της χώρας, η προσαρμογή της προσφοράς προς τις απαιτήσεις της ζήτησης, η εφαρμογή σύγχρονων και περισσότερο αποτελεσματικών μεθόδων εμπορίας, ιδίως όταν πρόκειται για διεξόδυση σε νέες αγορές. Το παραδοσιακό όπλο της υποτίμησης** με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας που συντόμως θα αποτελεί εργαλείο του παρελθόντος σπανίως προσέφερε λύσεις για τη διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας υπό τις ειδικές ελληνικές συνθήκες επειδή το συγκεκριμένο αυτό εργαλείο άσκησης πολιτικής τιμής συναλλάγματος προϋποθέτει ουσιαστικό πάγωμα των χρηματικών μισθών και των αμοιβών άλλων παραγωγικών συντελεστών. Περαιτέρω, σε μια χώρα όπου η συμμετοχή των εισαγόμενων πρώτων υλών και ημικατεργασμένων προϊόντων στο κόστος των έτοιμων προϊόντων είναι υψηλή, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ελλάδος, η άνοδος του χρηματικού κόστους των εγχώριων προϊόντων, που θα ακολουθούσε ή την ταχύτερη διολίσθηση, θα αντιστάθμιζε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις ευνοϊκές επιδράσεις της υποτίμησης στην ανταγωνιστικότητα πριν ακόμη οι ευνοϊκές αυτές επιδράσεις εκδηλωθούν στο εμπορικό ισοζύγιο.

Δ. ΟΙ ΣΤΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΝΩΣΕΩΝ

Οι επιδράσεις από την ολοκλήρωση αποτέλεσαν το αντικείμενο ανάλυσης της θεωρίας των Τελωνειακών Ενώσεων (θεωρία της ολοκλήρωσης), που αναπτύχθηκε μεταπολεμικά, κάτω από την επίδραση της πραγματοποίησης της ΕΟΚ, της ΕΖΕΣ και ανάλογων σχηματισμών σε άλλες περιοχές. Οι οικονομικές σχέσεις στις οποίες μια ολοκλήρωση θεωρήθηκε ότι μπορεί να ασκεί επιδράσεις, αφορούν: (α) την κατανομή των πόρων και τη διεθνή εξειδίκευση που προκύπτει από αυτήν, (β) την αξιοποίηση οικονομικών κλίμακας, (γ) μεταβολές στους όρους εμπορίου, (δ) μεταβολές στην παραγωγικότητα των συντελεστών της παραγωγής, που προκαλούνται από την ένταση του ανταγωνισμού των εισαγωγών, (ε) το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, και (στ) τη διανομή του εισοδήματος.

Το πρόβλημα της κατανομής των πόρων που συνεπάγεται η μεταβολή στις σχετικές τιμές λόγω μεταβολής στους δασμούς μεταξύ των χωρών που ολοκληρώνονται, ή στις σχέσεις τους με τις τρίτες χώρες, αποτέλεσε το κεντρικό σημείο γύρω από το οποίο περιστράφηκαν οι θεωρητικές αναλύσεις για τις οικονομικές επιδράσεις από τη δημιουργία μιας Τελωνειακής Ένωσης. Η ανάλυση αυτή γίνεται με τις εννοιολογικές κατηγορίες των επιδράσεων που ασκεί η μεταβολή των δασμών στο εμπόριο στο εσωτερικό της Ένωσης και με τις τρίτες χώρες.

Το κύριο ερώτημα της προβληματικής που αναπτύχθηκε, είναι ο προσδιορισμός της επίδρασης που έχει στις διεθνείς εμπορικές ροές μιας χώρας η κατάργηση (ή η μείωση) των δασμών στις εισαγωγές της. Η γενικότερη διάκριση των επιδράσεων στο εσωτερικό εμπόριο στηρίζεται στα κριτήρια του χρόνου αναφοράς και στη σχέση εξωτερικού εμπορίου και ανάπτυξης. Έτσι διακρίνονται οι "στατικές" και οι "δυναμικές" επιδράσεις εμπορίου.

Οι στατικές επιδράσεις αναφέρονται στην ανακατανομή των πόρων (και των εμπορικών ροών που συνδέονται μ' αυτές), λόγω μεταβολής της προστασίας. Οι δυναμικές επιδράσεις αναφέρονται στις επιπτώσεις της ολοκλήρωσης πάνω στην αναπτυξιακή δυναμική μιας οικονομίας. Ειδικότερα μάλιστα, εξετάζονται οι επιδράσεις στην ανταγωνιστικότητα, στον περιορισμό της μονοπωλιακής δύναμης που εξασφαλίζει ο προστατευτισμός, στην εξασφάλιση

οικονομιών κλίμακας, στη μείωση της αβεβαιότητας ως προς την πρόσβαση στην αγορά, στην αύξηση του ρυθμού μεγέθυνσης κ.λπ.

Οι δύο πρωταρχικές έννοιες που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια των αναλύσεων των στατικών επιδράσεων είναι η "δημιουργία εμπορίου" (trade creation) και η "εκτροπή εμπορίου" (trade diversion). Η ανάλυση των επιδράσεων αυτών ανάγεται στον J. Viner, που όρισε τη **δημιουργία εμπορίου** ως την περίπτωση κατά την οποία μετά την Τελωνειακή Ένωση εισάγονται προϊόντα, τα οποία πριν δεν εισάγονταν, γιατί η προστασία της εγχώριας παραγωγής ήταν υψηλή και η τιμή των εγχώριων προϊόντων ήταν χαμηλότερη από την τιμή των εισαγόμενων, μετά την τελωνειακή επιβάρυνσή τους. Στην περίπτωση αυτή συντελείται μια μετατόπιση της παραγωγής (και της προσφοράς) από περιοχές (χώρες) παραγωγής υψηλού κόστους της Τελωνειακής Ένωσης σε άλλες χώρες με συγκριτικά χαμηλότερο κόστος παραγωγής.

Ως **εκτροπή εμπορίου** ο Viner θεωρεί την περίπτωση κατά την οποία μετά την Τελωνειακή Ένωση εισάγονται προϊόντα από άλλες χώρες - μέλη, που προηγουμένως εισάγονταν από τρίτες χώρες. Οι ειδικές συνθήκες που συνδέονται με το φαινόμενο αυτό είναι η κατάργηση των δασμών μεταξύ των χωρών - μελών και η διατήρηση κοινών δασμών απέναντι σε τρίτες χώρες.

Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να οδηγεί σε αποτέλεσμα, ότι τρίτες χώρες, παρόλο ότι προσφέρουν σε χαμηλές τιμές σε σύγκριση με χώρες - μέλη ($P_i < P_a$, όπου P_i εκφράζει την τιμή του προϊόντος της τρίτης χώρας πριν την εισαγωγική επιβάρυνση και P_a την τιμή του προϊόντος στο εσωτερικό της Ένωσης), τελικά εκτοπίζονται από τις λιγότερο ανταγωνιστικές χώρες-μέλη, αν η επιβάρυνση των προϊόντων τους με δασμούς και άλλες επιβαρύνσεις ξεπερνάει τη διαφορά " $P_a - P_i$ ", κάνοντας ώστε στην αγορά η σχέση να αντιστρέφεται ($P_i > P_a$).

Οι δύο αυτές περιπτώσεις εκφράζουν αντιτιθέμενες καταστάσεις, καθώς στην πρώτη (δημιουργία εμπορίου) η μεταβολή οδηγεί σε μετατόπιση παραγωγικών δραστηριοτήτων από χώρες υψηλού σε χώρες χαμηλού κόστους παραγωγής, ενώ στη δεύτερη (εκτροπή εμπορίου) το αντίστροφο.

Οι ορισμοί και οι διακρίσεις του Viner για τις επιδράσεις εμπορίου θεωρήθηκαν ατελείς και συμπληρώθηκαν βαθμιαία με νέες εννοιολογικές κατηγορίες. Η βασική κριτική προήλθε από τους Meade και Lipsey, και αφορούσε την υπόθεση του Viner,

ότι τα προϊόντα καταναλώνονται σε σταθερές αναλογίες, ανεξάρτητα από μεταβολές στις σχετικές τιμές του. Καθώς μια Τελωνειακή Ένωση συνεπάγεται μεταβολές στις σχετικές αυτές τιμές, η υπόθεση που προτάθηκε είναι, ότι θα έπρεπε να υπάρχουν και σχέσεις υποκατάστασης μεταξύ των προϊόντων. Τα προϊόντα των οποίων η σχετική τιμή βελτιώνεται, θα προσελκύσουν μεγαλύτερη ζήτηση απ' ό,τι πριν, σε βάρος των ειδών για τα οποία η σχέση αυτή επιδεινώνεται. Η μεταβολή αυτή θα αυξήσει τον όγκο των εισαγωγών και θα περιορίσει την κατανάλωση (και την παραγωγή) των εγχώριων προϊόντων.

Ο Meade εμπλούτισε την ανάλυση των επιδράσεων εμπορίου εισάγοντας τις έννοιες της ελαστικότητας της ζήτησης και της **"επέκτασης του εμπορίου" (trade expansion)**. Συγκεκριμένα, στο βαθμό που η μετατόπιση της ζήτησης από ένα προμηθευτή χαμηλού κόστους προς τον παραγωγό μια άλλης χώρας - μέλους της Ένωσης (εκτροπή εμπορίου) συνδέεται με υψηλή ελαστικότητα ζήτησης, θα σημειωθεί αύξηση της ζήτησης και συνεπώς επέκταση του όγκου των εισαγωγών στο συγκεκριμένο προϊόν. Το ίδιο φαινόμενο (επέκταση εμπορίου) θα σημειωθεί, αν αντί για εκτροπή εμπορίου συντελεστεί δημιουργία εμπορίου (μετατόπιση από την εγχώρια παραγωγή της χώρας Α στην παραγωγή της χώρας Β). Συνεπώς, η επίδραση της Τελωνειακής Ένωσης δεν περιορίζεται απαραίτητα στη δημιουργία ή εκτροπή εμπορίου, αλλά μπορεί να χαρακτηρίζεται από το συνδυασμό των επιδράσεων αυτών με το φαινόμενο της επέκτασης εμπορίου.

Το ίδιο φαινόμενο της επέκτασης εμπορίου σημειώνεται και όταν υπάρχει δημιουργία αντί για εκτροπή εμπορίου. Και στην περίπτωση αυτή η μείωση της τιμής οδηγεί όχι απλώς σε γεωγραφικό προσανατολισμό της ζήτησης στο εσωτερικό των χωρών - μελών, αλλά και σε διόγκωση της ζήτησης.

Επίσης, η εμβάθυνση στην προβληματική των τελωνειακών ενώσεων οδήγησε στη διαμόρφωση των εννοιών **"ακαθάριστη δημιουργία εμπορίου" (gross trade creation)** και **"ακαθάριστη εκτροπή εμπορίου" (gross trade diversion)**. Η πρώτη καλύπτει την περίπτωση όπου σημειώνεται δημιουργία εμπορίου με τις άλλες χώρες μέλη, αλλά και με τρίτες χώρες (external trade creation), σε βάρος της εγχώριας παραγωγής. Η δεύτερη εκφράζει το άθροισμα των ενδο-κοινοτικών εισαγωγών και της εγχώριας παραγωγής, που υποκαθιστούν εισαγωγές οι οποίες προηγουμένως προέρχονταν από τρίτες χώρες (η περίπτωση του

αναπροσανατολισμού των εξαγωγών από τρίτες χώρες προς χώρες - μέλη χαρακτηρίζεται ως **supply-side diversion**, "**εκτροπή προσφοράς**"). Η επίδραση στην κατανομή των πόρων εξαρτάται από το πόσο η ακαθάριστη δημιουργία εμπορίου (μετατόπιση από περιοχές παραγωγής με υψηλό κόστος σε περιοχές με χαμηλό κόστος) ξεπερνάει την ακαθάριστη εκτροπή εμπορίου (μετατόπιση από περιοχές χαμηλού κόστους σε ακριβότερες πηγές εφοδιασμού).

Οι αναλύσεις αυτές αναφέρονται σ' ένα κόσμο, όπου η τιμή και οι μεταβολές της λόγω Τελωνειακής Ένωσης, αποτελεί το καθοριστικό στοιχείο που επηρεάζει τη ζήτηση. Η πραγματικότητα ωστόσο που χαρακτηρίζει τις διαδικασίες παραγωγής και ανταλλαγών σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο δύσκολα αντιστοιχούν στην υπόθεση αυτή. Διαφοροποίηση των προϊόντων, διαφημιστικές δαπάνες, ολιγοπωλιακά στοιχεία οργάνωσης των αγορών, όροι χρηματοδότησης, κρατικές πολιτικές αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν επίσης με ουσιαστικό τρόπο τις εμπορικές ροές, θέτοντας έτσι περιορισμούς στο ερμηνευτικό βάρος και τη σημασία των αναλύσεων των επιδράσεων εμπορίου, που στηρίζονται σε γενικά κριτήρια "ευημερίας".

Ε. ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΤΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΝΩΣΕΩΝ

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει μια προσπάθεια ποσοτικής εκτίμησης των επιδράσεων στο εξωτερικό εμπόριο συνδέονται κατά κύριο λόγο με την επιλογή μιας συγκριτικής βάσης, μιας αντιπραγματικότητας (*antimonde*), ώστε η απόκλιση μεταξύ των μεγεθών που διαμορφώνονται στην πραγματικότητα και των μεγεθών που εκτιμώνται ότι θα ίσχυαν σε αυτήν την αντι-πραγματικότητα, να μπορεί ρεαλιστικά να αποδοθεί στην επίδραση της ολοκλήρωσης.

Το σενάριο *anti-monde* εκφράζει την εναλλακτική κατάσταση που θα ίσχυε στην οικονομία, αν η ολοκλήρωση δεν είχε συντελεστεί. Προϋποθέτει τη δυνατότητα πρόβλεψης της εξέλιξης και της επίδρασης όλων των βασικών μεταβλητών, οι οποίες, εκτός από την ολοκλήρωση, επηρεάζουν την πορεία του εξωτερικού εμπορίου. Η διαφοροποίηση των εμπειρικών προσεγγίσεων για τον προσδιορισμό των επιδράσεων εμπορίου οφείλεται ακριβώς στις διαφορετικές υποθέσεις και μεταβλητές που λαμβάνονται υπόψη για τη διατύπωση της αντιπραγματικότητας.

Οι εμπειρικές προσεγγίσεις στηρίζονται σε μοντέλα, που ανάλογα με τη βασική μεθοδολογία, το στόχο τους και τις υποθέσεις που χρησιμοποιούν, μπορούν να ταξινομηθούν σε διάφορες κατηγορίες.

(1) Σε αυτά που προσδιορίζουν τις επιδράσεις της διαδικασίας ολοκλήρωσης εκτιμώντας τη διαφορά μεταξύ των οικονομικών μεγεθών που παρατηρούνται μετά την ολοκλήρωση σε σύγκριση με τα μεγέθη που εκτιμάται ότι θα είχαν σημειωθεί, αν συνεχίζονταν οι τάσεις πριν την ολοκλήρωση (*residual models, ex-post* εκτιμήσεις).

(2) Σε αναλυτικά μοντέλα, που επιδιώκουν να εκτιμήσουν από πριν (*ex-ante* μοντέλα), και να ερμηνεύσουν τα μεγέθη που θα διαμορφωθούν στο εξωτερικό εμπόριο μετά την ολοκλήρωση.

(α) Τα αναλυτικά υποδείγματα

Ο Mayes ορίζει την έννοια του "αναλυτικού" στα πλαίσια αυτά, ως τη "διατύπωση μιας οικονομικής ερμηνείας της πραγματικής κατάστασης που διαμορφώνεται μετά την ολοκλήρωση".

Το βασικό πρόβλημα που απασχολεί τις προσεγγίσεις αυτές (που αναπτύχθηκαν στην περίοδο της δημιουργίας της ΕΟΚ) είναι α) η πρόβλεψη του ύψους των εισαγωγών των χωρών της ΕΟΚ στην περίοδο μετά την ίδρυσή της, αν η ΕΟΚ δεν είχε δημιουργηθεί και

β) η πρόβλεψη του ύψους στο οποίο θα διαμορφωθούν πραγματικά οι εισαγωγές της ΕΟΚ στην ίδια περίοδο.

Το χαρακτηριστικό πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι μπορεί να εφαρμοστεί τόσο ex-ante όσο και ex-post. Η μέθοδος αυτή επομένως μας επιτρέπει να προβλέψουμε τις αναμενόμενες επιπτώσεις της ένταξης.

Όμως η αναλυτική μέθοδος αντιμετωπίζει τρία σοβαρά προβλήματα. Το πρώτο αναφέρεται στην επιλογή και εκτίμηση ενός κατάλληλου υποδείγματος αφού αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει πολλούς παράγοντες εσωτερικούς σε μια χώρα ή και διεθνείς.

Το δεύτερο πρόβλημα αναφέρεται στη αδυναμία ποσοτικοποίησης ενός πολύ σημαντικού στοιχείου που επηρεάζει τις εισαγωγές όπως η βαθμιαία άρση των μη δασμολογικών εμποδίων.

Το τρίτο πρόβλημα αναφέρεται στην εκτίμηση των επιπτώσεων των διάφορων μέτρων οικονομικής ενοποίησης στις εξωγενείς μεταβλητές του υποδείγματος. Τέλος για την συγκεκριμένη μέθοδο που δεν θα απασχολήσει την παρούσα εργασία, θα πρέπει να αναφέρουμε το σημαντικό πρόβλημα της εξειδίκευσης ενός ικανοποιητικού υποδείγματος που να ερμηνεύει τη συμπεριφορά του υπό μελέτη μεγέθους ενόψει της πολυπλοκότητας των οικονομικών σχέσεων και της αλληλεξάρτησης των οικονομικών μεγεθών.

(β) Η μέθοδος του καταλοίπων (Τα residual μοντέλα)

Στόχος αυτής της μεθόδου είναι η ποσοτικοποίηση της υποθετικής κατάστασης που θα είχε διαμορφωθεί εν έλειπε η ολοκλήρωση. Η επίδραση της ολοκλήρωσης συνίσταται στη διαφορά μεταξύ εισαγωγών που εκτιμώνται ότι θα είχαν πραγματοποιηθεί σε συνθήκες anti-monde και των εισαγωγών που τελικά πραγματοποιήθηκαν. Το βασικό χαρακτηριστικό της μεθόδου των καταλοίπων λοιπόν είναι ότι εκτιμά τις επιδράσεις της οικονομικής ένωσης ως τη διαφορά ενός πραγματοποιηθέντος μεγέθους και ενός εκτιμώμενου μεγέθους.

Το βασικό μειονέκτημα της μεθόδου των καταλοίπων είναι ότι αποδίδει ολόκληρο το κατάλοιπο που δεν μπορεί να εξηγηθεί στη δημιουργία της οικονομικής ένωσης.

Επίσης επειδή οι επιδράσεις της ολοκλήρωσης λειτουργούν ήδη πριν το 1981, και, συνεπώς, συναρτήσεις που θεωρούν το 1981 ως σημείο τομής, υπόκεινται σε περιορισμούς ως προς την αξιοπιστία τους. Επιπλέον, για αρκετές περιπτώσεις οι σημαντικότερες επιδράσεις αρχίζουν να διαμορφώνονται και σε άλλα χρόνια, όπως το 1983 ή μετά, δημιουργώντας έτσι ορισμένους περιορισμούς στη δυνατότητα ανάλυσης.

Η μέθοδος των καταλοίπων παρουσιάζει επίσης το μειονέκτημα ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί ex-ante αλλά μόνο ex-post. Σε αυτό το σημείο όμως θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η σχετική ευκολία που παρουσιάζει η συγκεκριμένη αυτή μέθοδος την έχει καταστήσει την αποκλειστική σχεδόν μέθοδο προσέγγισης των επιπτώσεων μιας οικονομικής ένωσης ex-post.

Οι βασικότερες προσεγγίσεις της μεθόδου αυτής είναι οι ακόλουθες:

(1) Προσεγγίσεις που αναφέρονται στη συμπεριφορά της ζήτησης για εισαγωγές μιας χώρας, ως αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης.

α. Η μέθοδος των ρυθμών μεταβολής

Αποτελεί την απλούστερη μέθοδο εκτίμησης των επιπτώσεων μιας οικονομικής ένωσης αφού συγκρίνει τους ρυθμούς μεταβολής ενός συγκεκριμένου

μεγέθους πριν και μετά από την ένωση. Έτσι, αν για παράδειγμα μετά από τη δημιουργία μιας ένωσης, ο ρυθμός μεταβολής των εισαγωγών αυξηθεί αυτό θα μπορέσει να σημαίνει ότι η δημιουργία της οικονομικής ένωσης οδήγησε σε αύξηση των εισαγωγών. Η μέθοδος αυτή παρουσίαζε τα εξής σημαντικά μειονεκτήματα.

(1) Είναι η περισσότερο αναξιόπιστη, αφού ο ρυθμός μεταβολής ενός μεγέθους, και ιδιαίτερα του εξωτερικού εμπορίου, μπορεί να επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Για παράδειγμα η διαφορά στους ρυθμούς μεταβολής των εισαγωγών μπορεί να οφείλεται σε διαφορά στους ρυθμούς μεταβολής του εισοδήματος, η οποία να προκλήθηκε από άλλες αιτίες και όχι από την ένωση, και να μην οφείλεται επομένως στη δημιουργία της ένωσης. Είναι σημαντικό όμως να τονισθεί ότι πολλοί συγγραφείς δεν συγκρίνουν απλώς τις εξελίξεις του ρυθμού μεταβολής ενός μεγέθους πριν και μετά από την ένωση αλλά σε συνδυασμό και με τις εξελίξεις του ρυθμού μεταβολής του μεταξύ χωρών - μελών και μη μελών της ένωσης. Οφείλουμε όμως να τονίσουμε ότι και πάλι σε αυτή την περίπτωση δεν λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στην ανταγωνιστικότητα των προϊόντων των διάφορων επιμέρους πηγών προσφοράς.

(2) Οι ρυθμοί μεταβολής επηρεάζονται πολύ από τις ακραίες τιμές που χρησιμοποιούνται για την εκτίμησή τους. Για αυτό το λόγο θα πρέπει να αποφεύγονται τα ανώμαλα έτη ή να χρησιμοποιείται ο μέσος όρος περισσότερων από ένα ετών, ώστε να αποφεύγονται οι στρεβλώσεις των ρυθμών που οφείλονται σε τέτοιες ανώμαλες ακραίες παρατηρήσεις και

(3) Δεν επιτρέπει την αξιολόγηση των ροών εμπορίου από άποψη αριστοποίησης της κατανομής των πόρων και κοινωνικής ευημερίας, αφού μια αύξηση του ρυθμού μεταβολής των εισαγωγών μιας χώρας - μέλους από τις άλλες χώρες - μέλη μπορεί να αποτελεί δημιουργία εμπορίου, αν γίνεται σε βάρος της εγχώριας παραγωγής, ή εκτροπή εμπορίου αν γίνεται σε βάρος των εισαγωγών από τις χώρες μη μέλη.

β. Η μέθοδος των ποσοστών

Είναι μια πολύ απλή μέθοδος εκτίμησης των επιπτώσεων μιας οικονομικής ένωσης σε ένα μέγεθος για παράδειγμα τις εισαγωγές. Η συγκεκριμένη αυτή μέθοδος αφορά το ποσοστό συμμετοχής κάθε ομάδας χωρών (μέλη, μη μέλη) στις συνολικές εισαγωγές κάθε χώρας - μέλους.

Η μέθοδος αυτή όμως παρουσιάζει τα εξής σοβαρά μειονεκτήματα:

(1) Η μέθοδος αυτή μπορεί να μας δώσει μια ένδειξη σχετικά με την ύπαρξη εκτροπής εμπορίου αλλά δεν μπορεί να μας δώσει καμία ένδειξη σχετικά με την ύπαρξη δημιουργίας εμπορίου.

και (2) Δεν απομονώνει την επίδραση των άλλων παραγόντων που μπορεί να έχουν επηρεάσει τα ποσοστά συμμετοχής κάθε μιας ομάδας χωρών (μέλη - μη μέλη) στις συνολικές εισαγωγές όπως οι διαφορές στην ανταγωνιστικότητα των προϊόντων. Το προαναφερόμενο μειονέκτημα μπορεί να αντιμετωπιστεί με τη χρήση παλινδρόμησης αλλά τότε η μέθοδος των ποσοστών χάνει τη σχετική ευκολία της.

γ. Η μέθοδος των ελαστικότητων του Balassa

Με σκοπό την απομόνωση των επιδράσεων των μεταβολών του εισοδήματος στις εισαγωγές και εξαγωγές από τις επιδράσεις της δημιουργίας της ένωσης ο Balassa πρότεινε τη μέθοδο σύγκρισης των ex-post εισοδηματικών ελαστικότητων. Ο Balassa υπολόγισε την ελαστικότητα ζήτησης των εισαγωγών από άλλες χώρες-μέλη και από τρίτες χώρες για τις περιόδους πριν και μετά την ολοκλήρωση της ΕΟΚ. Χρησιμοποιώντας τις ακόλουθες σχέσεις R_0 και $R_1 =$ Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής των εισαγωγών πριν και μετά την ολοκλήρωση (αντίστοιχα) και V_0 και $V_1 =$ Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής του ΑΕΠ πριν και μετά την ολοκλήρωση (αντίστοιχα) υποστήριξε ότι:

α) μια αύξηση της ελαστικότητας της ζήτησης για εισαγωγές (συνολικά) δηλαδή $R_0/V_0 < R_1/V_1$ εκφράζει τη κλασική περίπτωση δημιουργίας εμπορίου.

β) μια μείωση της για εισαγωγές από τρίτες χώρες, δηλαδή $R_0/V_0 > R_1/V_1$ για την ομάδα αυτή, όταν η ελαστικότητα αυξάνει για τις χώρες μέλη εκφράζει εκτροπή εμπορίου, και

γ) αν στο εμπόριο μεταξύ χωρών - μελών ισχύει $R_0/V_0 < R_1/V_1$ υπάρχει "ακαθάριστη δημιουργία εμπορίου" (gross trade creation), αφού δεν γνωρίζουμε αν αυτή η αύξηση έγινε σε βάρος της εγχώριας παραγωγής ή σε βάρος των εισαγωγών από τρίτες χώρες.

Το πλεονέκτημα της προσέγγισης του Balassa είναι η απλότητα στα δεδομένα που απαιτεί και το γεγονός ότι λαμβάνει υπόψη την αυτόνομη μεταβολή που μπορεί να συνεπάγεται για τις εισαγωγές η αύξηση του εισοδήματος. Από την άλλη μεριά δεν επιτρέπει τη διάκριση μεταξύ δημιουργίας και εκτροπής εμπορίου.

Δυστυχώς η προσέγγιση αυτή ξεκινάει από τη μη ρεαλιστική υπόθεση ότι η μόνη σημαντική μεταβολή που επηρεάζει το εμπόριο με τρίτες χώρες είναι η δημιουργία της ΕΟΚ. Έτσι, υποθέτει, ότι στην περίοδο που εξετάζεται, δεν υπάρχουν σημαντικές μετατοπίσεις στις προτιμήσεις, στην τεχνολογία, στην ανταγωνιστικότητα ή στην εμπορική πολιτική (εκτός από τους δασμούς και τα άλλα προστατευτικά μέτρα). Θεωρήθηκε, επίσης, ότι αγνοεί τις τάσεις που χαρακτηρίζουν την εγχώρια παραγωγή. Επίσης, ότι δεν λαμβάνει υπόψη την επίδραση στο εξωτερικό εμπόριο από αυτόνομες μεταβολές στις σχετικές τιμές ή ότι έστω θεωρεί, ότι η μεταβολή τους οφείλεται αποκλειστικά στην ολοκλήρωση καθώς και την επίδραση των μεταβολών στις συναλλαγματικές ισοτιμίες ή σε άλλους παράγοντες που επηρεάζουν το εμπόριο.

Τίθεται το ερώτημα εάν η σχέση μεταξύ των εισαγωγών και του εισοδήματος στην περίοδο πριν την εγκαθίδρυση της Κοινής Αγοράς μπορεί να θεωρηθεί ως "φυσιολογική". Η υπόθεση αυτή έχει δεχτεί κριτική με το σκεπτικό ότι η συγκεκριμένη αυτή χρονική περίοδος δεν παρέχει ένα κατάλληλο υπολογισμό της μακροχρόνιας εισοδηματικής ελαστικότητας της ζήτησης για εισαγωγές [Clavaux (1969)], και ότι η προτεινόμενη ελαστικότητα του 1,25 που βασίζεται σε ιστορικές τάσεις των βιομηχανικών χωρών, δεν είναι κατάλληλη για το σκοπό αυτό. Ο Clavaux υποστήριξε ότι η μέθοδος του Balassa δίνει υποεκτιμημένα αποτελέσματα για τη δημιουργία εμπορίου, δεδομένου ότι η ενδο-κοινοτική ελαστικότητα της δεκαετίας του 1950 διογκώθηκε από την απελευθέρωση του εμπορίου που συντελούνταν ανεξάρτητα από την ΕΟΚ.

Ο Sellekaerts (1973) διαπίστωσε ότι οι ελαστικότητες διαφέρουν σημαντικά τόσο στην περίοδο πριν, όσο και μετά την ολοκλήρωση της ΕΟΚ, ανάλογα με την πίεση της ζήτησης, που διαφέρει, φυσικά, ανάλογα με τη φάση του κύκλου. Επομένως επηρεάζονται από την περίοδο που θα επιλέξει κανείς.

Ο Sellekaerts (1973) επισήμανε λοιπόν τη βασική δυσκολία για την επιλογή της περιόδου βάσης και έθεσε δύο εναλλακτικές περιόδους: 1953-59 και 1951-58.

Ο Sellekaerts πρότεινε ότι θα έπρεπε να επιλεγούν peak ή trough έτη του επιχειρηματικού κύκλου για ακραίες τιμές. Δεν υπάρχουν στρεβλώσεις που να σχετίζονται με τους επιχειρηματικούς κύκλους στην περίοδο βάσης 1953-59. Αν και προκρίνεται η περίοδος 1953-59 ως περίοδος βάσης τίθεται το ερώτημα σχετικά με την ύπαρξη μη περιοδικών επιδράσεων στις ροές εμπορίου για τη συγκεκριμένη περίοδο. Η απελευθέρωση του εμπορίου της Κοινής Αγοράς με τις μη κοινοτικές χώρες και ιδιαίτερα με τις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 είχε σαν αποτέλεσμα την υπερεκτίμηση της εκτροπής εμπορίου καθώς συγκρίνονταν οι export εισοδηματικές ελαστικότητες της ζήτησης για εξωκοινοτικές εισαγωγές για τις περιόδους 1953-59 και 1959-70. Όμως, η έκταση της μεροληψίας μειώθηκε εξαιτίας της μείωσης των εξωτερικών δασμών που αποφασίστηκε τη δεκαετία του 1960 στα πλαίσια των γύρων του Dillon και του Kennedy.

Όπως έχουμε ήδη προαναφέρει η έκταση της δημιουργίας εμπορίου θα υποεκτιμηθεί εξαιτίας της απελευθέρωσης του εμπορίου που συντελούνταν ανεξάρτητα από την ΕΟΚ.

Το σοβαρό πρόβλημα, της ευαισθησίας των εκτιμήσεων στις ανώμαλες ακραίες τιμές, που παρουσιάζεται στην προσέγγιση του Balassa επιλύθηκε από τον Sellekaerts που χρησιμοποίησε έτη με μέση εισοδηματική ανάπτυξη όπως το 1953, το 1959 και το 1970, αποφεύγοντας έτη με σημαντική ετήσια διακύμανση των εισαγωγών κατά την διάρκεια του επιχειρηματικού κύκλου.

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν, αν και η προσέγγιση του Balassa είναι απλή και απομονώνει την επίδραση των μεταβολών του εισοδήματος στις εισαγωγές και εξαγωγές από τις επιδράσεις της δημιουργίας της ένωσης παρουσιάζει αρκετά και σημαντικά μειονεκτήματα.

1) Η προσέγγιση αυτή απομονώνει τις επιδράσεις των εισοδηματικών μεταβολών που οφείλονται τόσο σε άλλους παράγοντες όσο και στην ίδια τη

δημιουργία της οικονομικής ένωσης και, από την άποψη αυτή, δίνει μια εσφαλμένη εκτίμηση των επιδράσεων της ένωσης.

2) Η μέθοδος των εισοδηματικών ελαστικοτήτων δεν απομονώνει τις επιδράσεις των άλλων αυτών παραγόντων όπως είναι οι μεταβολές της παραγωγικότητας και του κόστους παραγωγής, οι μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας κ.λπ. με αποτέλεσμα να χρειάζεται διόρθωση των δεδομένων ώστε να απομονωθούν οι επιδράσεις των προαναφερθέντων παραγόντων.

3) Η ευαισθησία των εκτιμήσεων στις ανώμαλες ακραίες τιμές.

4) Η προσέγγιση του Balassa παρουσιάζει την αδυναμία της μη αξιολόγησης των επιδράσεων της ένωσης στο εμπόριο από άποψη αριστοποίησης της κατανομής των πόρων και μεγιστοποίησης της κοινωνικής ευημερίας, αφού μια αύξηση της εισοδηματικής ελαστικότητας των εισαγωγών από τις άλλες χώρες μέλη δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως δημιουργία ούτε ως εκτροπή εμπορίου, αφού δεν γνωρίζουμε αν αυτή η αύξηση έγινε σε βάρος της εγχώριας παραγωγής ή σε βάρος των εισαγωγών από τρίτες χώρες και

5) Υποθέτει σταθερή εισοδηματική ελαστικότητα εισαγωγών, μια υπόθεση που ενδέχεται να μην είναι ορθή. Αν η εισοδηματική ελαστικότητα των εισαγωγών δεν είναι σταθερή αλλά αυξάνεται, καθώς αυξάνεται το εισόδημα τότε η μέθοδος των εισοδηματικών ελαστικοτήτων υπερεκτιμά τη δημιουργία εμπορίου και υποεκτιμά την εκτροπή εμπορίου ενώ είναι δυνατό κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις η μέθοδος αυτή να οδηγεί και σε εντελώς εσφαλμένες προβλέψεις ποιοτικά. Έστω λοιπόν, ότι η ορθή εξειδίκευση του υποδείγματος που διέπει τη σχέση μεταξύ εισαγωγών και εισοδήματος είναι γραμμική. Τότε η εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης θα είναι αύξουσα συνάρτηση του εισοδήματος, αφού $e_y = m'/m$, όπου m' είναι η οριακή και m είναι η μέση ροπή για εισαγωγές. Η πρώτη είναι σταθερή, ενώ η δεύτερη είναι φθίνουσα συνάρτηση του εισοδήματος, με συνέπεια η εισοδηματική ελαστικότητα εισαγωγών να είναι αύξουσα συνάρτηση του εισοδήματος.

Τελειώνοντας με την προσέγγιση του Balassa θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο Winters (1984) επισήμανε ότι ο Balassa δεν ξεκαθάρισε ποτέ το λόγο για τον οποίο η οικονομική ένωση θα πρέπει να αυξάνει αποκλειστικά και μόνο την **ευαισθησία** των εισαγωγών σε αυξήσεις του ΑΕΠ και όχι το ίδιο το επίπεδο των εισαγωγών. Οι εκτιμήσεις λοιπόν της μεθόδου των εισοδηματικών ελαστικοτήτων για τα

αποτελέσματα της οικονομικής ένωσης δεν είναι ικανοποιητικά, γιατί η προσέγγιση του Balassa υποθέτει ότι η ενοποίηση επηρέασε μόνο την ελαστικότητα των εισαγωγών και όχι τη σταθερά της συνάρτησης εισαγωγών.

δ. Μέθοδος Μεριδίων στην Προφανή Κατανάλωση (Truman)

Η προσέγγιση του Truman δεν χρησιμοποιεί τις εισαγωγές αυτοτελώς, αλλά σε συνάρτηση με την εγχώρια παραγωγή και την κατανάλωση. Στις συναρτήσεις που εκτιμούνται με βάση την προσέγγιση αυτή, εξαρτημένη μεταβλητή είναι η συμμετοχή των εισαγωγών στην κατανάλωση. Η προσέγγιση του Truman διεύρυνε τον προβληματισμό, καθώς προχώρησε σε μια εκτενέστερη ανάλυση της μεταβολής των μεριδίων και έφερε την προσέγγισή του πιο κοντά στη θεωρία της ολοκλήρωσης.

Ο Truman διέκρινε τρία μερίδια στην εγχώρια κατανάλωση (των εγχώριων παραγωγών, των χωρών - μελών της Ένωσης, και των τρίτων χωρών). Η διάκριση αυτή δίνει τη δυνατότητα να εξεταστούν οι επιδράσεις υποκατάστασης στην παραγωγή και στην κατανάλωση, μεταξύ των τριών αυτών πλευρών, που προκύπτουν από την ολοκλήρωση. Στη διάκριση του αυτή εισήγαγε και την έννοια της "διπλής δημιουργίας εμπορίου", όπου αυξάνει η συμμετοχή τόσο των χωρών - μελών όσο και των τρίτων χωρών στη φαινομένη κατανάλωση μιας χώρας, σε βάρος βέβαια της εγχώριας παραγωγής.

Η υπόθεση της σταθερότητας της ροπής για εισαγωγές σε διαχρονική βάση θεωρήθηκε, ότι αποτελεί μια αδυναμία της προσέγγισης, καθώς η εμπειρία δείχνει ότι η οριακή ροπή για εισαγωγές είναι θετική συνάρτηση της αύξησης του εισοδήματος. Ο Truman θεωρεί, ότι μακροπρόθεσμα, η τάση στη σχέση εισαγωγών και εγχώριας παραγωγής είναι πτωτική. Η θέση αυτή ισχύει στην περίπτωση που η συνολική εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης ξεπερνάει τη μονάδα, στο βαθμό που οι εισαγωγές αποτελούν ένα υπεραναλογικό τμήμα της συνολικής προσφοράς προϊόντων με υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα. Επομένως, η προβολή στο μέλλον μιας σχέσης του παρελθόντος τείνει να υπερεκτιμήσει τη δημιουργία εμπορίου. Επίσης, στηρίζεται στην υπόθεση, ότι αρκετοί από τους προσδιοριστικούς παράγοντες, όπως το ΑΕΠ, η φαινομένη κατανάλωση κ.α. θα παρέμεναν ίδιοι και

στην περίπτωση της αντι - πραγματικότητας, ενώ στην ουσία και αυτοί επηρεάζονται από τη διαδικασία ολοκλήρωσης. Το μειονέκτημα της υπόθεσης της σταθερής διάρκειας της σχέσης μεταξύ εισαγωγών και φαινομένης κατανάλωσης τείνουν να καλύψουν προσεγγίσεις που χρησιμοποίησαν πιο "δυναμικά" υποδείγματα.

ε. Μέθοδος της Γραμματείας των ΕFTA

Οι μελέτες της Γραμματείας των ΕFTA για τις επιδράσεις ολοκλήρωσης στις χώρες - μέλη της χρησιμοποίησαν την ιστορική τάση του μεριδίου των εισαγωγών στην κατανάλωση, ώστε με την προβολή της στο μέλλον να υπολογιστούν οι επιδράσεις εμπορίου. Η υπόθεση στην οποία στηρίζεται η προσέγγιση αυτή είναι ότι η τάση που χαρακτηρίζει τη σχέση εισαγωγών και κατανάλωσης σε κάποια περίοδο πριν την ολοκλήρωση, θα διατηρούνταν στη χώρα που ολοκληρώνεται και σε κατάσταση αντι - monde.

Και αυτή η προσέγγιση όμως παρουσιάζει σημαντικά μειονεκτήματα. Όπως αναφέρουν οι Dayal, η διαφορά που παρατηρείται μεταξύ υποθετικών και πραγματικών μεγεθών στο εμπόριο, θα μπορούσε να οφείλεται σε αυτόνομες μεταβολές στις τιμές των χωρών προσφοράς και ζήτησης, σε μεταβολές στο εισόδημα, την κατανάλωση ή σε άλλες μακρο - οικονομικές μεταβλητές. Επίσης ότι οικονομικές και στατιστικές ατέλειες μπορούν να επηρεάσουν γύρω στο +/- 10% τη διαφορά αυτή.

3. Μέθοδος των Μέσων Ροπών για Εισαγωγές

Τα μειονεκτήματα της μεθόδου των ex-post εισοδηματικών ελαστικοτήτων (Balassa) μπορεί να αποφευχθούν αν, αντί να χρησιμοποιηθούν οι ex-post μέσες εισοδηματικές ελαστικότητες για μια περίοδο πριν και μετά την ένωση, χρησιμοποιηθούν οι ex-post ετήσιες μέσες ροπές για εισαγωγές, δηλαδή τα ποσοστά των εισαγωγών στο εθνικό εισόδημα σε σταθερές τιμές.

Αύξηση της ex-post μέσης ροπής για εισαγωγές από άλλες χώρες - μέλη παρέχει ένδειξη ακαθάριστης δημιουργίας εμπορίου.

Αύξηση της συνολικής μέσης ροπής για εισαγωγές από όλες τις πηγές παρέχει ένδειξη καθαρής δημιουργίας εμπορίου.

Μείωση της μέσης ροπής για εισαγωγές από τρίτες χώρες αποτελεί ένδειξη εκτροπής εμπορίου.

Όμως η συγκεκριμένη μέθοδος παρουσιάζει όπως και η προσέγγιση του Balassa την αδυναμία της μη αξιολόγησης των επιδράσεων της ένωσης στο εμπόριο από άποψη αριστοποίησης της κατανομής των πόρων και μεγιστοποίησης της κοινωνικής ευημερίας αφού μια αύξηση της μέσης ροπής των εισαγωγών από τις άλλες χώρες μέλη δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως δημιουργία ούτε ως εκτροπή εμπορίου, αφού δεν γνωρίζουμε αν αυτή η αύξηση έγινε σε βάρος της εγχώριας παραγωγής ή σε βάρος των εισαγωγών από τρίτες χώρες.

Σε αντίθεση όμως με την προσέγγιση του Balassa η συγκεκριμένη μέθοδος εμφανίζει τα εξής πλεονεκτήματα:

1) Λαμβάνονται υπόψιν οι επιδράσεις των εισοδηματικών μεταβολών στο ύψος της μέσης ροπής για εισαγωγές καθώς και της ελαστικότητας, κάτι που δεν μας επιτρέπει η μέθοδος των ex-post εισοδηματικών ελαστικοτήτων (Balassa) και

2) Λαμβάνεται υπόψιν η επίδραση άλλων παραγόντων που ενδεχομένως έχουν αλλάξει, όπως είναι η ανταγωνιστικότητα και η οποία δεν απομονώνεται από τη μέθοδο των μέσων ελαστικοτήτων του Balassa.

η. Η μέθοδος των προβολών με βάση οικονομετρικά υποδείγματα

Η χρησιμοποίηση οικονομετρικών υποδειγμάτων για την προβολή του σχετικού οικονομικού μεγέθους στην περίοδο μετά την ένωση είναι αναμφισβήτητα η πλέον αξιόπιστη μέθοδος εκτίμησης των επιπτώσεων της οικονομικής ενοποίησης ex-post. Υπάρχουν όμως σημαντικά προβλήματα στα οποία πρέπει να αποδίδεται ιδιαίτερη προσοχή.

Το πρώτο αναφέρεται στην ορθή εξειδίκευση και εκτίμηση του σχετικού οικονομετρικού υποδείγματος, έτσι ώστε οι προβολές να αποτελούν αξιόπιστες

εκτιμήσεις του οικονομικού μεγέθους που εξετάζεται στην περίπτωση που γινόταν η οικονομική ένωση και

Το δεύτερο πρόβλημα αναφέρεται στην εκτίμηση των τιμών που θα έπαιρναν οι ανεξάρτητες μεταβλητές στην περίπτωση που δε θα γινόταν η οικονομική ένωση. Αυτό που συνήθως γίνεται είναι να χρησιμοποιούνται τα στοιχεία που παρατηρούνται μετά τη δημιουργία της ένωσης, αλλά τα στοιχεία αυτά ενδέχεται να έχουν επηρεαστεί ήδη από την ένωση.

Θα πρέπει λοιπόν, οι τιμές των ανεξάρτητων μεταβλητών που διαμορφώνονται στην περίοδο μετά την ένωση να διορθώνονται έτσι ώστε να μην περιλαμβάνουν τις τυχόν επιπτώσεις της ένωσης. Όμως, ένα τέτοιο εγχείρημα είναι αρκετά δύσκολο να πραγματοποιηθεί και απαιτεί μεγάλο κόστος.

2. Υποδείγματα Βαρύτητας (gravitational models)

Σε αντίθεση με τα υποδείγματα που στηρίζονται αποκλειστικά σε μεταβλητές που αφορούν τη χώρα που πραγματοποιεί εισαγωγές τα υποδείγματα αυτά εισάγουν και συνθήκες "προσφοράς". Έτσι, οι εμπορικές ανταλλαγές θεωρείται ότι προσδιορίζονται από τις συνθήκες που χαρακτηρίζουν και τις δύο πλευρές των συναλλασσομένων.

Τα υποδείγματα αυτά (Aitken Verdoorn και Schwartz) χρησιμοποιούν για ερμηνευτικές μεταβλητές εκτός από κάποιο μέγεθος οικονομικής δραστηριότητας (εθνικό εισόδημα) και για τις δύο συναλλασσόμενες πλευρές, τον πληθυσμό των χωρών που αφορούν οι εξωτερικές συναλλαγές, την απόσταση που τις χωρίζει (ως proxy για την επίδραση του μεταφορικού κόστους), και, φυσικά την ολοκλήρωση.

Η κεντρική τους υπόθεση είναι ότι το μέγεθος του εμπορίου μεταξύ ορισμένων χωρών προσδιορίζεται από τη ζήτηση της εισαγωγικής χώρας και την προσφορά της εξαγωγικής χώρας, ενώ τα περιοριστικά μέτρα (δασμολογικά και μη δασμολογικά) και το μεταφορικό κόστος το επηρεάζουν αρνητικά.

Όπως τονίζει ο Davenport το πιο ενδιαφέρον ίσως τμήμα των αποτελεσμάτων τους είναι η διαπίστωση, ότι η μεταβλητή των σχετικών τιμών εξηγεί ένα ελάχιστο τμήμα του πρόσθετου εμπορίου που δημιουργεί η ολοκλήρωση. Ως εξήγηση για αυτό

αναφέρεται, ότι σε αρκετές περιπτώσεις, ακόμα και χαμηλοί δασμοί λειτουργούσαν απαγορευτικά στις εισαγωγές συγκεκριμένων προϊόντων. Με την απάλειψη τους, σημειώνονται υψηλοί ρυθμοί εισαγωγικής διείσδυσης, που δεν ερμηνεύονται από το ποσοστό μεταβολής των σχετικών τιμών.

3. Ο έλεγχος με βάση τρίτες χώρες (control - country approach)

Η μεθοδολογία των μεριδίων ανάγεται στον Major και χρησιμοποιήθηκε για την εκτίμηση της "φαινομενικής επίδρασης της ολοκλήρωσης" (apparent effect of integration). Η μεθοδολογία αυτή αντιμετώπισε αυστηρή κριτική και χαρακτηρίζεται από πολλές αδυναμίες.

Αργότερα αναπτύχθηκε μια διαφοροποιημένη προσέγγιση από τον Lamfalussy που ξεκίνησε από την υπόθεση, ότι σε κατάσταση anti-monde οι εξαγωγικές ομάδες χωρών θα είχαν αυξήσει το μερίδιό τους στην αγορά της ΕΟΚ στο ίδιο ποσοστό, που πέτυχαν στην αγορά άλλων ομάδων χωρών.

Η προσέγγιση αυτή χρησιμοποιεί την επίδοση μιας τρίτης χώρας ή μιας ομάδας τρίτων χωρών, που μπορούν να συγκριθούν με τη χώρα που ολοκληρώνεται, θεωρώντας, ότι οι αποκλίσεις στις επιδόσεις των δύο πλευρών οφείλονται στην ολοκλήρωση.

Η βασική υπόθεση της προσέγγισης αυτής είναι δηλαδή, ότι χωρίς την ολοκλήρωση οι επιδόσεις στα μερίδια εμπορίου των χωρών - μελών θα εξελίσσονταν με τον ίδιο τρόπο, όπως του "προτύπου" που επιλέγεται για μέτρο σύγκρισης. Οι πιο σημαντικές εργασίες της κατηγορίας αυτής είναι των Williamson/Bottrill και του Kreinin (1972 και 1981). Θεωρείται, ότι ο "λοιπός κόσμος" δίνει ένα μέτρο ελέγχου για το πως θα είχε διαμορφωθεί το μερίδιο μεταξύ ΕΟΚ και ΕΖΕΣ, αν δεν είχαν διαμορφωθεί οι δύο αυτές ενώσεις. Για παράδειγμα, η πραγματική μεταβολή του μεριδίου της ΕΟΚ στις εισαγωγές του "λοιπού κόσμου" για κάποια περίοδο, δίνει ένα κριτήριο για το πως θα είχε διαμορφωθεί η συμμετοχή του ενδο-κοινοτικού εμπορίου στις εισαγωγές της ΕΟΚ σε συνθήκες anti-monde.

Η διαφορά μεταξύ αυτής της προσέγγισης και των residual μοντέλων, συνίσταται στο ότι αντί να χρησιμοποιείται η υπόθεση κάποιας σταθερής

ελαστικότητας ή μεριδίου κ.λπ. για τη διατύπωση του antimonde, χρησιμοποιείται η υπόθεση, ότι η επίδοση κάποιων χωρών εκτός Ένωσης επιτρέπει την εκτίμηση των υποθετικών εμπορικών ροών που θα είχαν διαμορφωθεί χωρίς την ολοκλήρωση.

Τα προβλήματα της προσέγγισης αυτής βρίσκονται κατ' αρχήν στην επιλογή του "προτύπου ελέγχου" του οποίου οι επιδόσεις θεωρείται ότι αντανακλούν το antimonde. Η κεντρική αδυναμία της επιλογής αυτής προκύπτει από τις συχνά πολύ σημαντικές και πολλαπλές διαφορές μεταξύ των χωρών. Το στοιχείο αυτό κάνει εξαιρετικά δύσκολο την αναγωγή μιας ομάδας χωρών, και ιδίως μιας χώρας, σε "πρότυπο", που εκφράζει την υποθετική εξέλιξη των μεγεθών του εξωτερικού εμπορίου της χώρας που ολοκληρώνεται σε καθεστώς antimonde.

**ΣΤ. ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ "ΣΤΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ" ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ
ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1981-1995
ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΡΟΠΩΝ ΓΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΠΟΥ ΑΝΕΠΤΥΞΕ Ο TRUMAN**

Η επίδραση της ένταξης ήταν πραγματικά σημαντική για τις διεθνείς εμπορικές ροές της χώρας μας. Η κατάργηση (ή η μείωση) των δασμών στις εισαγωγές και η μεταβολή της προστασίας, οδήγησαν ως προς τις "στατικές επιδράσεις" τόσο σε δημιουργία εμπορίου όσο και σε εκτροπή αφού επέτρεψε στους Έλληνες καταναλωτές να καταναλώνουν καλύτερης ποιότητας εισαγόμενα προϊόντα σε χαμηλότερες τιμές. Από την άλλη πλευρά η υλοποίηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής οδήγησε σε εκτροπή εμπορίου αφού αύξησε την προστασία των κοινοτικών αγροτικών προϊόντων. Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται οι εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) ως ποσοστό του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές του '70), οι μέσες ροπές για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) ανά πενταετία και ανά έτος συνολικά, για την ΕΟΚ και για τις τρίτες χώρες για την περίοδο 1971-1996 καθώς και τα μερίδια της δαπάνης στην φαινομένη κατανάλωση. Η μέθοδος που ανέπτυξε ο Truman παρουσιάζει το πλεονέκτημα ότι λαμβάνει υπόψιν την εγχώρια παραγωγή ενώ η ανάλυση των μεταβολών που σημειώνονται στη βάση αποκλειστικά στοιχείων εξωτερικού εμπορίου (π.χ. μέθοδος ex-post εισοδηματικών ελαστικοτήτων του Balassa) αδυνατεί **να δώσει συμπεράσματα** ως προς την ύπαρξη επέκτασης, δημιουργίας ή εκτροπής εμπορίου, καθώς αγνοούνται οι επιδόσεις της εγχώριας παραγωγής.

Η προσέγγιση αυτή του Truman εκφράζεται με την ακόλουθη σχέση:

$$C = Q - X + M_p + M_o$$

όπου C = Φαινομένη κατανάλωση, Q = Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, X = Εξαγωγές, M_p = Εισαγωγές από χώρες μέλη, και M_o = Εισαγωγές από τρίτες χώρες.

Τα τρία βασικά μερίδια, που το άθροισμά τους είναι η μονάδα, έχουν ως εξής:

$$A = Q-X/C \quad (\text{εγχώριο μερίδιο})$$

$$B = M_p/C \quad (\text{μερίδιο εταίρων})$$

$$Γ = M_o/C \quad (\text{μερίδιο τρίτων χωρών}).$$

Η διασύνδεση της μεταβολής στα παραπάνω μερίδια με τις επιδράσεις εμπορίου παίρνει την ακόλουθη μορφή:

$\Delta B >> 0$ = ακαθάριστη δημιουργία εμπορίου

$\Delta A << 0$ = καθαρή δημιουργία εμπορίου

$\Delta \Gamma << 0$ = εκτροπή εμπορίου.

Η ταξινόμηση των επιδράσεων εμπορίου μπορεί, θεωρητικά, να πάρει περισσότερες μορφές με την ακόλουθη ταξινόμηση:

Κατεύθυνση της μεταβολής στο μερίδιο στην εγχώρια φαινομένη κατανάλωση:			
	Εγχωρίων Παραγωγών	Χωρών Μελών	Τρίτων Χωρών
1. Διπλή δημιουργία εμπορίου	-	+	+
2. Εξωτερική δημιουργία εμπορίου και εσωτερική εκτροπή εμπορίου	-	-	+
3. Εσωτερική δημιουργία εμπορίου και εξωτερική εκτροπή εμπορίου	-	+	-
4. Εξωτερική εκτροπή εμπορίου και εξωτερική διάβρωση εμπορίου	+	+	-
5. Διπλή διάβρωση εμπορίου	+	-	-
6. Εσωτερική εκτροπή εμπορίου και εσωτερική διάβρωση εμπορίου	+	-	+

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι οι εισαγωγές και εξαγωγές υπολογίστηκαν στηριζόμενοι στα συνοπτικά στοιχεία του εξωτερικού εμπορίου κατά κατηγορίες της Γ Αναθεωρημένης Τυποποιημένης Ταξινόμησης του Διεθνούς Εμπορίου. Οι κατηγορίες των εισαγωγών, εξαγωγών είναι οι εξής:

0 = Τρόφιμα και Ζώα Ζώντα

1 = Ποτά και Καπνός

2 = Πρώτες ύλες μή εδώδιμες πλην καυσίμων

3 = Ορυκτά Καύσιμα, Λιπαντικά κ.λπ.

4 = Έλαια και λίπη ζωικής ή φυτικής προελεύσεως

5 = Χημικά Προϊόντα

6 = Βιομηχανικά είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη

7 = Μηχανήματα και υλικά μεταφορών

8 = Διάφορα Βιομηχανικά Είδη

και 9 = Είδη και συναλλαγαί μη ταξινομημένα κατά κατηγορίας.

Η διαχρονική εξέλιξη του μεγέθους των εισαγωγών χωρίς καύσιμα σαν ποσοστά του ΑΕΠ δεικνύει μια ανησυχητική αύξηση. Χαρακτηριστικά από 20,7% την πενταετία 1971-1975 διαμορφώθηκε σε 25,792% την πενταετία 1991-1995.

Στην πενταετία 1981-1985 υπήρξε μια σημαντική αύξηση της μέσης ροπής για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) από την ΕΟΚ κατά 3,66 μονάδες και μείωση της μέσης ροπής για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) από τις τρίτες χώρες κατά 3,35 μονάδες.

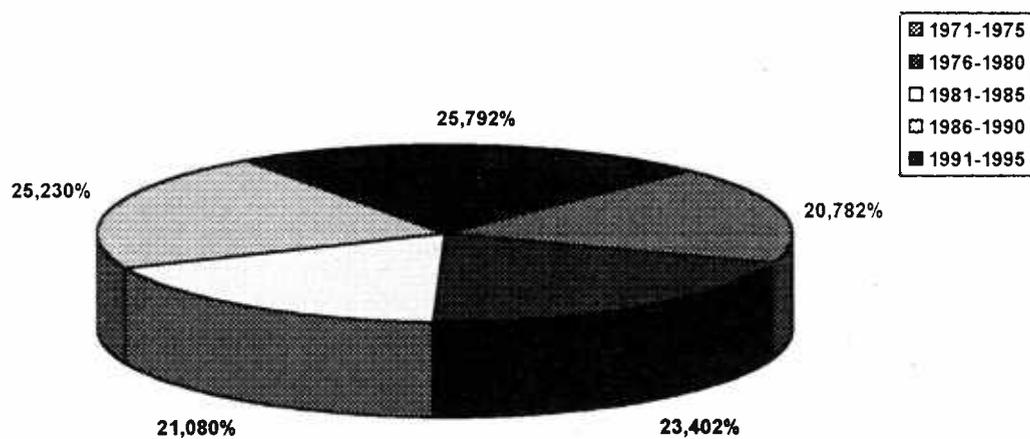
Σχετικά με την εξέλιξη των μεριδίων της Δαπάνης στην Φαινομένη Κατανάλωση την πενταετία 1981-1985 (χωρίς εισαγωγές καυσίμων) το εγχώριο μειώθηκε κατά -3,599257 μονάδες των δε εταίρων αυξήθηκε κατά 4,5989 μονάδες ενώ των τρίτων χωρών μειώθηκε κατά -2,142 μονάδες. Από τα προαναφερόμενα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι για την πενταετία 1981-1985 το τελικό αποτέλεσμα ήταν Εσωτερική δημιουργία εμπορίου και Εξωτερική Εκτροπή Εμπορίου.

Την πενταετία 1986-1990 σημειώθηκε μια σημαντικότερη αύξηση της μέσης ροπής για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) από την ΕΟΚ κατά 9,14 μονάδες και μείωση της μέσης ροπής για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) από τις Τρίτες Χώρες κατά -3,355 μονάδες. Σχετικά με την εξέλιξη των μεριδίων της δαπάνης στην φαινομενική κατανάλωση την πενταετία 1986-1990 (χωρίς εισαγωγές καυσίμων) το εγχώριο μειώθηκε κατά -3,71703 μονάδες, των δε εταίρων αυξήθηκε σημαντικά κατά 7,43357 μονάδες ενώ των Τρίτων Χωρών μειώθηκε κατά -5,806 μονάδες. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι για την πενταετία 1986-1990 το τελικό αποτέλεσμα ήταν Εσωτερική Δημιουργία Εμπορίου και Εξωτερική Εκτροπή Εμπορίου.

Εισαγωγές χωρίς καύσιμα ως ποσοστό του ΑΕΠ
(σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Ποσοστό
1971	20,30%
1972	19,41%
1973	22,00%
1974	20,20%
1975	22,00%
1976	24,00%
1977	25,38%
1978	23,33%
1979	22,50%
1980	21,80%
1981	19,47%
1982	19,72%
1983	21,19%
1984	22,23%
1985	22,79%
1986	23,88%
1987	24,78%
1988	22,26%
1989	27,83%
1990	27,40%
1991	27,15%
1992	26,50%
1993	26,00%
1994	24,07%
1995	25,24%
1996	23,44%

Εισαγωγές χωρίς καύσιμα ως ποσοστό του ΑΕΠ ανά πενταετία
(σε σταθερές τιμές 1970)

ΕΤΗΣΙΕΣ ΜΕΣΕΣ ΡΟΠΕΣ ΓΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ
(ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)

(Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Σύνολο (%)	ΕΟΚ (%)
1971	20,35	9,50
1972	19,38	10,15
1973	21,65	11,80
1974	19,92	10,60
1975	21,74	11,44
1976	23,16	11,06
1977	24,94	11,90
1978	22,80	11,60
1979	22,00	11,80
1980	22,10	8,00
1981	20,23	13,01
1982	19,60	12,30
1983	22,57	15,05
1984	23,75	15,43
1985	24,38	16,41
1986	25,81	18,54
1987	26,72	19,20
1988	21,84	-17,20
1989	27,51	22,00
1990	27,60	22,70
1991	29,60	24,10
1992	29,38	21,58
1993	28,25	20,15
1994	25,93	18,89
1995	27,22	20,72
1996	23,39	17,05

ΕΤΗΣΙΕΣ ΜΕΣΕΣ ΡΟΠΕΣ ΓΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΠΟ ΤΡΙΤΕΣ ΧΩΡΕΣ
 (ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)
 (Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Τρίτες Χώρες (%)
1971	10,85
1972	9,23
1973	9,85
1974	9,32
1975	10,30
1976	12,10
1977	13,04
1978	11,20
1979	10,20
1980	14,10
1981	7,22
1982	7,30
1983	7,52
1984	8,32
1985	7,97
1986	7,27
1987	7,52
1988	4,64
1989	5,51
1990	4,90
1991	5,50
1992	7,80
1993	8,10
1994	7,04
1995	6,50
1996	6,34

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ ΣΤΗΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

(Truman)

(Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Εγχώριο (%)	Εταίρων (%)
1971	80,9318	8,14832
1972	81,03087	8,9679
1973	78,0458	10,97724
1974	77,233336	9,86839
1975	75,5803	10,38567
1976	74,1299	10,26789
1977	74,61144	10,78086
1978	75,46284	10,59093
1979	75,52797	10,67497
1980	75,08242	6,58701
1981	77,88785	11,05722
1982	76,11486	11,04147
1983	74,76691	12,10589
1984	74,97617	11,7637
1985	72,5902	12,79285
1986	74,73248	14,76653
1987	74,18334	15,31613
1988	79,27043	15,66052
1989	74,32928	19,311
1990	74,77809	19,26642
1991	74,52387	18,44512
1992	74,87186	15,84947
1993	75,32962	14,79524
1994	76,7914	14,93949
1995	76,41614	16,3696
1996	77,10556	14,96148

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ ΣΤΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ
(TRUMAN)

(Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Τρίτες Χώρες (%)
1971	10,91988
1972	10,00123
1973	10,97697
1974	12,89825
1975	14,03403
1976	15,60221
1977	14,60769
1978	13,94623
1979	13,79706
1980	18,33058
1981	11,05492
1982	12,84367
1983	13,1272
1984	13,26013
1985	14,61693
1986	10,42011
1987	10,50054
1988	5,06901
1989	6,35972
1990	5,95549
1991	7,03101
1992	9,27867
1993	9,87514
1994	8,26911
1995	7,21427
1996	7,93296

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ ΣΤΗΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ
(ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)

(Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Εγχώριο (%)	Εταίρων (%)
1971	82,07633	8,06345
1972	82,57449	8,76032
1973	80,20568	10,96167
1974	81,328	10,06212
1975	79,89891	10,66169
1976	78,26111	10,49033
1977	77,60849	10,88633
1978	78,99143	10,7465
1979	79,669	10,93847
1980	79,73529	6,81063
1981	81,87066	11,40337
1982	81,70914	11,5162
1983	80,32032	12,69453
1984	80,47409	12,21479
1985	78,97192	13,67486
1986	78,17402	15,18139
1987	77,39929	15,73921
1988	80,10243	15,75088
1989	75,56452	19,52095
1990	76,258	19,48467
1991	76,39619	18,77884
1992	76,755	16,10151
1993	77,35368	15,0726
1994	78,57489	15,15704
1995	77,76544	16,50628
1996	79,0921	15,21173

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ ΣΤΗΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ
 (ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)
 (Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Τρίτες Χώρες (%)
1971	10,82863
1972	8,66519
1973	8,83266
1974	8,60988
1975	9,4394
1976	11,24859
1977	11,5052
1978	10,26208
1979	9,39254
1980	13,45408
1981	6,72596
1982	6,77466
1983	6,98515
1984	7,31112
1985	7,35322
1986	6,65058
1987	6,815
1988	4,1467
1989	4,91453
1990	4,25734
1991	4,82497
1992	7,14348
1993	7,57372
1994	6,26809
1995	5,72828
1996	5,69619

ΜΕΣΕΣ ΡΟΠΕΣ ΓΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ
(ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)

(Σε σταθερές τιμές 1970)

Μεταβολή ως προς την πενταετία 1976-1980

(Προενταξιακή περίοδος)

Έτος	Σύνολο (%)	Μεταβολή	ΕΟΚ (%)	Μεταβολή
1976-1980	21,795	-	10,78	-
1981-1985	22,99	1,195	14,44	3,66
1986-1990	25,888	4,093	19,92	9,14
1991-1995	28,068	6,273	21,08	10,30

ΜΕΣΕΣ ΡΟΠΕΣ ΓΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ
(ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)

(Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Τρίτες Χώρες (%)	Μεταβολή
1976-1980	11,015	-
1981-1985	7,66	-3,355
1986-1990	5,968	-5,047
1991-1995	6,988	-4,027

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ
 ΣΤΗΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ
 (ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)
 (Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Εγχώριο (%)	Μεταβολή	ΕΟΚ (%)	Μεταβολή
1976-1980	81,216682	-	9,70182	-
1981-1985	77,617425	-3,599257	14,30075	4,5989
1986-1990	77,499652	-3,71703	17,13542	7,43357
1991-1995	77,36904	-3,847642	16,323254	6,621404

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ
 ΣΤΗΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΑΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ
 (ΕΧΟΥΝ ΑΦΑΙΡΕΘΕΙ ΟΙ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΥΣΙΜΩΝ)
 (Σε σταθερές τιμές 1970)

Έτος	Τρίτες χώρες (%)	Μεταβολή
1976-1980	10,223825	-
1981-1985	8,081825	-2,142
1986-1990	5,36613	-5,806
1991-1995	6,307708	-4,864

Την πενταετία 1991-1995 σημειώθηκε μια σημαντικότερη αύξηση της μέσης ροπής για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) από την Ευρωπαϊκή Ένωση κατά 10,30 μονάδες και μείωση της μέσης ροπής για εισαγωγές (χωρίς καύσιμα) από τις Τρίτες Χώρες κατά -4,027 μονάδες.

Σχετικά με την εξέλιξη των μεριδίων της Δαπάνης στην Φαινομένη Κατανάλωση την πενταετία 1991-1995 (χωρίς εισαγωγές καυσίμων) το εγχώριο μειώθηκε κατά -3,847642 μονάδες, των δε εταίρων αυξήθηκε σημαντικά κατά 6,621404 μονάδες ενώ των Τρίτων Χωρών μειώθηκε κατά -4,864 μονάδες. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι για την πενταετία 1991-1995 το τελικό αποτέλεσμα ήταν Εσωτερική Δημιουργία Εμπορίου και Εξωτερική Εκτροπή Εμπορίου.

Συμπερασματικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι η προσεκτική εξέταση των δεικτών που προκύπτουν από τους παρατιθέμενους πίνακες (όπως του συνόλου των μέσων ροπών για εισαγωγές, χωρίς καύσιμα, ανά πενταετία) δεικνύει ότι η δημιουργία εμπορίου, η οποία οφείλεται στην ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Κ. και μετέπειτα στην Ε.Ε. αντιστάθμισε την εκτροπή εμπορίου και έτσι το αποτέλεσμα για τους Έλληνες καταναλωτές είναι τελικά θετικό.

Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η προσαρμογή που σημειώθηκε στο Κοινό Ευρωπαϊκό Δασμολόγιο είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση της προστασίας της εγχώριας παραγωγής απέναντι και στις τρίτες χώρες, στοιχείο που κάνει πολύ πιθανή την περίπτωση της **διπλής δημιουργίας εμπορίου για μια σειρά από κλάδους**. Εξαίρεση αποτελούσαν οι τομείς, όπου η ΕΟΚ και μεταγενέστερα ΕΕ ακολουθεί γενικότερη προστατευτική πολιτική (αγροτοβιομηχανία, χαλυβουργία, μεταφορικά μέσα, κλωστοϋφαντουργία, ρούχα).

Δεδομένου δηλαδή, ότι η μείωση των προστατευτικών μέτρων απέναντι στις τρίτες χώρες είχε προχωρήσει μέχρι το 1981 σε μικρότερη έκταση απ' ότι απέναντι στην ΕΟΚ και ότι οι δασμοί και τα μη δασμολογικά εμπόδια κυμαίνονταν σε πολύ πιο υψηλά επίπεδα απ' ότι το ΚΕΔ, η υποκατάσταση του ΚΕΔ και των κοινοτικών ρυθμίσεων στο εθνικό προστατευτικό σύστημα είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των σχετικών τιμών των τρίτων χωρών στην ελληνική αγορά σε αρκετούς κλάδους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ενσωμάτωση της ελληνικής οικονομίας στη διεθνή αγορά μέσα από την κατάργηση του προστατευτισμού μετά την ένταξή της στην ΕΟΚ το 1981 οδήγησε σε ένα σύνθετο σκηνικό, στη διαμόρφωση του οποίου βεβαίως, επέδρασαν τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και οι κοινωνικές σχέσεις που έφερε η ελληνική οικονομία στη μακρόχρονη μεταπολεμική της πορεία, και οπωσδήποτε οι συνεχείς μετασχηματισμοί προς την κατεύθυνση της εμβάθυνσης της απελευθέρωσης των αγορών και της παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου που συντελούνται στα τελευταία 15 χρόνια. Αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών ήταν μια διαδικασία παραγωγικής αναδιάρθρωσης της οικονομίας με στόχο μέσω της επιλογής της ένταξης την αποτελεσματική κατανομή των δεδομένων πόρων και του παραγωγικού δυναμικού έτσι ώστε να ξεπεραστεί η ασφυκτική πίεση του καθεστώτος υψηλού προστατευτισμού της ελληνικής οικονομίας, που δεν φαίνεται να είχε ορθολογικό, από οικονομική σκοπιά χαρακτήρα.

Αυτό που πραγματικά ενδιαφέρει ως προς τον προσδιορισμό των επιπτώσεων της ένταξης στο εμπορικό ισοζύγιο σε αυτή την περίοδο παραγωγικής αναδιάρθρωσης της οικονομίας δεν είναι η εξέταση της δικαίωσης επιλογών της δεκαετίας του 1970 αλλά η διατύπωση ή η βελτίωση μερικών στρατηγικών αντιμετώπισης των επιπτώσεων αυτών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

i) ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Γεωργακόπουλος Θ., Χρήστου Γ.Κ., (1992), ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ, Εκδ. Α. Σταμούλης, Πειραιάς.
2. Γιαννίτσης Τ., (1988), Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και οι Επιδράσεις στη Βιομηχανία και στο εξωτερικό εμπόριο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα.
3. Μαρούλη Δ., (1992), Προβλήματα και προοπτικές των ελληνικών εξαγωγών: Προϋποθέσεις ανάπτυξης τους στην ενοποιημένη ευρωπαϊκή αγορά, Αθήνα, ΚΕΠΕ.
4. Μαρούλη Δ., (1992), Το Ελληνικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Επιπτώσεις από την ένταξη και την Ενοποίηση της Εσωτερικής Αγοράς της ΕΟΚ, Αθήνα, ΚΕΠΕ.
5. Λεβεντάκης Ι., (1996), ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ 2004: Η Ελληνική Οικονομία στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα, Ιονική Τράπεζα, σελ. 149-194.
6. Ε.Σ.Υ.Ε., (1970-1997), ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.
7. Ε.Σ.Υ.Ε., (1970-1997), ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.

ii) ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Balassa B., (1963), ECONOMIC INTEGRATION: PROBLEMS AND ISSUES, American Economic Review, Papers and Proceedings, vol. 53, No 2, pp. 175-184.
2. Balassa B., (1967), Trade Creation and Trade diversion in the European Common Market Economic Journal, vol. 77, No 1, pp. 1-21.
3. Balassa B., (1975), European Economic Integration (Amsterdam: North Holland).
4. Balassa B., (1975), The Theory of Economic Integration (London: Allen Unwin).
5. El-Agraa A.M., (1988), International Economic Integration (London: Mc Millan).
6. Georgakopoulos T.A., (1986), "Greece in the EC: Inter - country income transfers", Journal of Common Market Studies, vol. 25.

7. Georgakopoulos T.A., (1994), ECONOMIC INTEGRATION AND UNEQUAL DEVELOPMENT: The experience of Greece.
8. Georgakopoulos, T.A., (1994), Economic Integration between Unequal Partners, E. Elgar.
9. Kazakos P. and Ioakimidis P., (1994), Greece and EC Membership, Evaluated Part I.
10. Skouras T., (1992), Issues in Contemporary Economics, vol. 5: The Greek Economy: Economic Policy for the 1990s (London: Mac Millan Press).
11. Truman E.M., (1969), "The European Economic Community: "trade creation and trade diversion", Yale Economic Essays, vol. IX.
12. Tsoukalis L., (1981), The European Community and its Mediterranean Enlargement (London: Allen and Unwin).
13. Yannopoulos, G.N., (1986), Greece and the EEC: Integration and Convergence, (London: Mc Millan).

